

Україна: події, факти, коментарі
2008
№ 2
ЗМІСТ

Коротко про головне

28–29 січня Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко перебувала з візитом у Брюсселі

29–30 січня триває візит секретаря РНБО України Р. Богатирьової до Російської Федерації

Аналітика

І. Вишневська, наук. співроб.

**Налоговая реформа в Украине:
состояние и перспективы**

А. Потіха, наук. співроб.

Процедура виплати громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень у висвітленні ЗМІ

С. Кулицький, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Тенденції зміни цін на продовольство в Україні

В об'єктиві – регіон

О. Ворошилов, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

**Закарпатські русини
в незалежній Україні у відгуках ЗМІ**

Проблеми інформатизації

Матеріали Міжнародної наукової конференції
„Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках”

О. Порхун, мол. наук. співроб. НБУВ

**Пошукові системи та засоби обробки інформації в підготовці
інформаційно-аналітичних продуктів наукових бібліотек**

До уваги держслужбовця

О. Карплюк, голов. бібліограф

Нові надходження до НБУВ

О. Карплюк, голов. бібліограф

Н. Моїсеєнко, наук. співроб.

Бій під Крутами 29 січня 1918 р.

Бібліографія 1918–2008 рр. (фонди НБУВ)

Коротко про головне

28–29 січня Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко перебувала з візитом у Брюсселі

28 січня, відповідно до програми візиту, глава українського уряду провела зустрічі з Президентом Європейської комісії Ж. М. Баррозу, Головою Європейського парламенту Г. Г. Пьоттерінгом та з Генеральним секретарем Європейської народної партії А. Л. Істурізом.

Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко звернулася до Президента Європейської комісії Ж. М. Баррозу з пропозицією невідкладно розпочати офіційний діалог щодо подальшої лібералізації режиму поїздок громадян України до Європейського Союзу.

“Я звернулася до пана Баррозу з пропозицією невідкладно розпочати діалог на високому рівні щодо подальшої лібералізації режиму поїздок громадян України до ЄС”, – сказала Ю. Тимошенко у Брюсселі.

Під час перебування з офіційним візитом у Брюсселі Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко презентувала головні положення урядової програми “Український прорив: для людей, а не політиків”.

Прем'єр-міністр України виступила на засіданні Комітету Європейського парламенту у закордонних справах. “Ми прийняли Програму уряду, в якій євроінтеграція є не лише пріоритетом зовнішньої політики, але й кожної складової внутрішньої політики”, – наголосила Ю. Тимошенко.

Виступаючи в Європейському парламенті, Ю. Тимошенко заявила, що відвідає Росію з візитом 21 лютого. За її словами, мета цієї поїздки – “прибрати між Україною і Росією сумнівних посередників, прибрати непрозорі механізми у співпраці з питань постачання газу”. Крім того, за словами Ю. Тимошенко, під час поїздки до Москви також обговорюватиметься питання ціни на природний газ. “Я була б задоволена цією поїздкою, якби ми знайшли загальний підхід до формування ринкової ціни, щоб прибрати політичну складову в цьому питанні”, – підкреслила Прем'єр-міністр.

Керівник уряду зазначила, що сприймає гармонійні відносини з Росією “як невід'ємну складову інтеграції до Європейського Союзу”. “Наш уряд робитиме все для налагодження відносин з Росією, однак з урахуванням національних пріоритетів”, – сказала Ю. Тимошенко.

Під час перебування Ю. Тимошенко у Брюсселі основними темами переговорів були такі:

- інформування про зміст нової ініціативи глави українського уряду щодо прозорості всіх дій влади;

- активізація переговорного процесу з ЄС щодо нової посиленої угоди, зокрема, невідкладний початок переговорів про створення зони вільної торгівлі одразу після вступу України до СОТ;

- започаткування діалогу з ЄС щодо спрощення режиму поїздок громадян України до ЄС, кінцевою метою якого є встановлення безвізового режиму;

– інтенсифікація енергетичної співпраці, зокрема з питань забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, енергетичної безпеки та підвищення транзитних можливостей України.

Ю. Тимошенко наголосила, що прозорість – це філософія нового уряду України, спрямована в першу чергу на запровадження ефективних засад організації державного управління. Це запорука створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні. Головні елементи Ініціативи прозорості Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко (Tymoshenko Transparency Initiative – TTI):

– інституційна прозорість. Відкрита дискусія з розробки нової Конституції України;

– прозора система українського правосуддя;

– прозоре виборче законодавство без шансів на фальсифікацію;

– прозорі і відкриті партійні списки;

– прозора і підзвітна влада та опозиція;

– прозорий уряд і гарантований вільний доступ до інформації;

– прозорий бюджетний процес без тіньового лобізму;

– прозорі державні закупівлі і тендерні процедури;

– прозорі податки (спрощена система податків без шансів на ухилення) і прозоре повернення ПДВ;

– прозорі відносини влади і бізнесу (прозорі процедури реєстрації і уникнення конфлікту інтересів державних службовців;

– прозоре і конкурентне бізнес- та інвестиційне середовище з однаковими умовами для всіх підприємців;

– прозора приватизація з рівним доступом для вітчизняних та іноземних інвесторів без передкваліфікаційних обмежень та із запровадженням відкритих аукціонів;

– прозоре нарахування дивідендів на міноритарні акції, як повноцінну частину прибутку;

– прозорі процедури надання в оренду або продажу на аукціонах землі не сільськогосподарського призначення;

– прозорі іспити до вузів (незалежне тестування);

– прозорі процедури перетину кордонів;

– прозора енергетична політика без посередників на базі міжнародної мережі багатосторонніх угод (Європейська енергетична хартія, Енергетичне Співтовариство тощо), що захищають інтереси всіх – споживача, транзитера і виробника;

– прозорість у праві доступу інвесторів до видобутку корисних копалин (закон про розподіл продукції та відкриті аукціони на отримання ліцензії);

– прозора дипломатія та зовнішня політика без подвійних стандартів.

Прем'єр-міністр України заявила, що її Ініціатива прозорості ґрунтується на розумінні того, що процес змін і реформ в Україні має відбуватися відповідно до основних європейських цінностей та в гармонії з вимогами українського громадянського суспільства.

Необхідними передумовами для забезпечення результативності Ініціативи прозорості є:

Відкрита і дієва комунікація між урядом і громадянами.

Рівність всіх перед законом.

Справжня підконтрольність, підзвітність та відповідальність усіх гілок влади.

Міжпартійний діалог, забезпечення прав опозиції.

Європейська якість державного управління.

Визначення зрозумілих цілей, ефективна комунікація з країнами – стратегічними партнерами України і всіма впливовими регіональними та міжнародними гравцями.

29 січня Ю. Тимошенко провела ряд зустрічей. Зокрема, глава українського уряду зустрілась з Комісаром з питань зовнішніх відносин та європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, з Комісаром з питань зовнішньої торгівлі П. Мендельсоном та Віце-президентом Європейської комісії, Комісаром ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки Ф. Фраттіні, з Генеральним секретарем Ради міністрів ЄС, Високим представником з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х. Соланою (*Урядовий портал (<http://www.kmu.gov.ua>). – 2008. – 28–29.01*).

29–30 січня триває візит секретаря РНБО України Р. Богатирьової до Російської Федерації

29–30 січня 2008 р. триває візит секретаря Ради національної безпеки і оборони України Р. Богатирьової до м. Москва (Російська Федерація). Головна мета зазначеного візиту – підготовка до другого засідання Українсько-російської міждержавної комісії, запланованого на 12 лютого 2008 р.

У Москві секретар РНБО України провела ряд зустрічей з посадовими особами Російської Федерації.

Зокрема, під час зустрічі Р. Богатирьової з виконуючим обов'язки секретаря Ради безпеки Російської Федерації В. Соболевим сторони обговорили питання щодо підготовки другого засідання Українсько-російської міждержавної комісії. Зокрема, було приділено увагу визначенню термінів проведення цього засідання, його порядку денного, а також особливої уваги було приділено підписанню президентами України і Росії двосторонніх документів щодо співробітництва в рамках комісії.

Секретар РНБОУ та в. о. секретаря Ради Безпеки Росії також торкнулись питання придністровського врегулювання та обговорили План дії Україна – Росія на 2008–2009 рр., зокрема, підготовку Декларації про стратегічне партнерство між Україною та Російською Федерацією. Ураховуючи роль і місце України та Росії в забезпеченні регіональної стабільності, секретар РНБОУ приділила особливу увагу питанням загальноєвропейської безпеки.

На завершення зустрічі сторони оговорили питання розширення співробітництва апаратів Ради національної безпеки і оборони України та Ради Безпеки Російської Федерації, зокрема відновити ефективність діяльності апаратів Рад в 2007 р. в контексті формування стабільних відносин між обома країнами, забезпечення високої якості міждержавних відносин і політики президентів та наголосили на необхідності підписання Плану співробітництва Апаратів РНБО України та Апарату РБ РФ на 2008 рік.

В рамках візиту також відбулась зустріч Р. Богатирьової з міністром закордонних справ Російської Федерації С. Лавровим, під час якої було обговорено актуальні питання українсько-російських відносин, а також перспективні напрямки двостороннього співробітництва (*Офіційний сервер Ради національної безпеки і оборони України (www.rainbow.gov.ua). – 2008. – 29–30.01).*

Аналітика

І. Вишневська, наук. співроб.

Налоговая реформа в Украине: состояние и перспективы

Итоги экономического развития Украины в последние годы фиксируют рост ВВП, промышленного производства и розничного товарооборота. Так, по данным Минэкономики, за ноябрь 2007 г. ВВП возросло на 7 %, объемы производства – на 10, и розничный товарооборот почти на 15 % по сравнению с соответствующим периодом предыдущего года, что свидетельствует о положительных сдвигах в экономике. Однако в то же время всемирный рейтинг легкости ведения бизнеса, составляемый ежегодно Всемирным банком, говорит о значительном снижении позиций нашей страны по многим показателям. В целом Украина заняла 139-е место среди 180-ти стран, опустившись на 11 позиций по сравнению с предыдущим годом. Украину опередили не только все европейские страны, но и страны СНГ, кроме Таджикистана (153-е место). Снижение позиции Украины произошло на фоне роста рейтингов большинства восточноевропейских стран, которые показали более высокие темпы роста, чем традиционные лидеры – страны Юго-Восточной Азии. Так, Эстония, Грузия и Латвия поднялись на 17, 18 и 22-е места соответственно.

Украинские эксперты констатируют, что главной причиной отставания Украины в бизнес сфере стало сворачивание экономических реформ в силу политических причин, в частности, не была проведена реформа бизнес-климата. Поэтому, хотя реально ситуация не ухудшилась, нас опередили другие страны, считает генеральный директор Бюро экономических и социальных технологий И. Акимова. «Украинская экономика не адаптировалась к рыночным условиям, тогда как другие страны проводят реформы», – отмечает директор экономических программ Центра им. Разумкова В. Юрчишин.

Ухудшение рейтинга Украины вызвано в первую очередь падением в рейтинге “выдача лицензии” на 67 позиций – до 174-го места. Это объясняется существованием в Украине 29-ти видов лицензий, на получение которых необходимо 429 дней. Для сравнения: в Сингапуре действуют 11 лицензий, а их получение занимает 102 дня.

Но наихудшую позицию – 177-е место – Украина заняла в разделе “уплата налогов”. По мнению экспертов Всемирного банка, Украина имеет одну из наиболее обременительных налоговых систем в мире, предусматривающую 99 видов налогов, администрирование которых занимает 2085 часов в год. Украинские предприниматели в среднем вынуждены уплачивать около 57,3 % своей прибыли в виде налогов, в то время как соответствующий средний мировой показатель составляет 40 %. В этой связи Всемирный банк рекомендует украинскому правительству активизировать экономические реформы, в том числе в фискальной сфере, в частности ускорить принятие Налогового кодекса, который должен предусматривать сокращение количества налоговых платежей и упрощение их администрирования.

Как отмечает один из ведущих экономистов Украины А. Пасхавер, именно этим путем сейчас идут все европейские правительства. Так, А. Меркель, канцлер Германии, призвала правительство снизить налоги на прибыль корпораций с 39 % до 30 %. Президент Франции Н. Саркози презентовал пакет снижения налогов на 13,6 млрд евро. По его мнению, эта мера поможет вызвать “экономический шок” и поспособствует росту экономики. Ожидаемый эффект – плюс 0,5 % к ВВП Франции. По проторенной дорожке пошли Польша, Чехия, Сербия, Венгрия, Румыния, Ирландия, Эстония. В итоге, в прошлом году Европа впервые за последнее время по темпам роста экономики обогнала Америку. В свою очередь президент США Дж. Буш тоже распорядился снизить налог на доходы физических лиц. Таким образом, все отчетливее прослеживаются мировые тенденции к упрощению налоговой системы.

Вместе с тем в Украине, кроме высоких налогов, одним из наиболее негативных факторов, мешающих нормальному развитию бизнеса, является чрезмерное административное давление со стороны фискальных органов. Глава УСПП А. Кинах обращает внимание на то, что Украина в 40 раз опередила США и ЕС по количеству проверок на предприятиях. По его данным, в 2007 г. в Украине было проверено 96 % всех работающих предприятий. В США и странах Европейского Союза этот показатель в среднем составляет 2–3 %. Гораздо ниже количество проверок и в странах бывшего СССР. Так, например, в Беларуси процент проверенных предприятий составляет около 65 %, в Узбекистане – 20–22 %. При этом зачастую в Украине налоговые проверки проводятся с нарушением прав человека, что выражается в возвращении практики проверок субъектов предпринимательства налоговой с заранее определенной суммой штрафа, который необходимо взыскать в соответствии с планом. Об этом говорится в докладе правозащитных организаций, посвященном состоянию прав человека и основных свобод в Украине в период с 2006-го по май 2007 г. При этом, как отмечают предприниматели, нередко налоговые проверяющие составляют фиктивные акты, обжаловать которые в

суде – дело бесперспективное. На практике законные рычаги давления на налоговые органы не действуют.

Своими действиями налоговые администрации загоняют предпринимателей “в тень”, что не способствует развитию отечественной экономики. По подсчетам Министерства экономики, на теневой сектор приходится порядка 39 % всей стоимости товаров и услуг, произведённых в Украине, некоторые эксперты уверены, что его доля доходит до 50 %. Такой уровень тенизации украинской экономики обусловлен неоправданно высокой налоговой нагрузкой на доходы населения и бизнеса, признают в министерстве.

Кроме того, дополнительно усложняет ситуацию то, что сегодня уплата налогов регулируется несколькими тысячами нормативных актов, которые не только во многом не согласованы, но и часто противоречат друг другу. Отсутствие единого свода законов в виде Налогового кодекса позволяет правительству из года в год менять правила игры, подгоняя их под очередную финансовую смету.

Все перечисленные выше факторы – высокие налоги, фактическая бесконтрольность фискальных органов, значительный сектор теневой экономики, отсутствие устойчивой налоговой законодательной базы – создают неблагоприятный бизнес-климат и не дают структурно развиваться отечественной экономике. Кроме того – тормозят приток зарубежных инвестиций, являющихся мощным фактором активизации экономических процессов в стране. “Главным шагом на пути к созданию благоприятного инвестиционного климата, увеличения притока инвестиционных средств в экономику страны является реформирование налоговой системы, в первую очередь, за счет постепенного снижения чрезмерного фискального давления на бизнес”, – уверен экс-министр экономики А. Кинах.

Для этого, по мнению подавляющего большинства экспертов, необходимо как можно скорее принять новый налоговый кодекс. И хотя об этом во властных кругах говорят уже давно, принятие документа затягивается. И обещание сформировать бюджет-2008 на новой налоговой основе так и осталось нереализованным. Нынешнее правительство и большинство в парламенте заявляет, что новый Налоговый кодекс станет одним из первых экономических документов, утвержденных в новом году, и вступит в силу с 2009 г.

На сегодня в парламенте зарегистрирован проект Налогового кодекса, разработанный под руководством Н. Азарова и утвержденный правительством В. Януковича в октябре 2007 г. Кроме того, в марте того же года был подан законопроект народного депутата от НУ – НС Н. Катеринчука. Ныне он находится на доработке. Свой проект кодекса разрабатывает и БЮТ под руководством экс-министра экономики С. Терехина. Какой из трех проектов обретет статус закона, пока неизвестно. Однако Президент В. Ющенко заявил, что подпишет только тот документ, который будет предусматривать снижение налогового бремени, упрощение процедуры администрирования налогов и будет максимально адаптирован к европейскому налоговому законодательству.

Как заверяет экс-премьер В. Янукович, проект Налогового кодекса, разработанный его кабинетом, направлен на создание в Украине стабильной налоговой системы, снижение фискальной нагрузки на экономику, стимулирование инновационных и инвестиционных проектов, усиление ответственности за уклонение от уплаты налогов. По словам бывшего заместителя министра финансов Т. Ефименко, документ разработан с учетом предложений предпринимателей, а также включает в себя большинство поправок Президента. Кроме того, проект прошел экспертизу авторитетных международных организаций и получил их позитивное заключение. В частности, советник **Европейской комиссии по вопросам налоговой политики С. Кноссен** отметил, что в данном проекте Налогового кодекса Украины удалось совместить международные стандарты с национальными особенностями. «Мы были поражены, насколько это унифицированный и структурированный документ», – отметил он.

В то же время он подчеркнул, что каким бы сбалансированным не был проект Налогового кодекса, его принятие мало что принесёт экономике, если не будут обеспечены эффективность и прозрачность процесса администрирования налогов. Кроме того, С. Кноссен считает, что в Украине для создания как эффективного процесса взимания налогов, так и комфортных условий для ведения бизнеса, необходимо обеспечить высокий уровень доверия между налогоплательщиком и налоговыми органами.

В то же время некоторые украинские эксперты отмечают, что данный проект не способствует созданию атмосферы доверия в налоговой сфере. В частности, такой вердикт вынес **Совет по вопросам реализации проекта модернизации налоговой системы Украины**, ознакомившись с документом. «Положения проекта не способствуют эффективному администрированию налогов», – говорится в заключении совета. Суровой критике подверглись положения, оговаривающие порядок проведения выездных проверок субъектов хозяйствования, механизм принудительного взыскания налогов и обжалований действий представителей фискальных органов. Как подчеркнул **старший партнер юридической фирмы «КМ Партнеры» А. Минин**, «проект Налогового кодекса предполагает значительное усиление полномочий налоговых органов и сужение возможностей налогоплательщиков противостоять неправомерным действиям налоговиков». На это же обращает внимание и народный депутат **Н. Катеринчук**: в тексте документа абсолютно нет предложений по улучшению механизма работы налоговой администрации. «В сущности, в нем сохранена действующая система всевластия налоговиков, что недопустимо», – отметил он.

Что же касается в целом системы налогообложения, предлагаемой данным законопроектом, то, по отзывам экспертов, она не намного отличается от прежней. По их словам, нынешний проект Налогового кодекса – это механическая компиляция уже существующих законов с некоторыми новшествами. Как отметила экс-заместитель главы Государственной налоговой администрации Л. Ходос, проект кодекса плавно перебрал на себя все

недостатки нынешней налоговой системы. Тем не менее он предусматривает ряд новшеств и главное – постепенное снижение налоговых ставок.

Так, в соответствии с проектом кодекса ставка **налога на прибыль предприятий** будет снижена до 20 % при инвестировании части прибыли в приобретение основных средств. Данная ставка будет применяться к части облагаемой налогом прибыли, инвестированной в приобретение машин и оборудования, грузового транспорта, а также прав на изобретения, промышленных образцов, сортов растений, пород животных, которые будут использоваться в хозяйственной деятельности не менее трех лет. Также планируется предоставлять специальные инвестиционные льготы, в частности, в виде инвестиционно-инновационного налогового кредита и льгот на инвестирование строительства объектов инфраструктуры общественного пользования, которое передается в государственную и коммунальную собственность и льготы по энергосбережению.

Как пояснил глава УСПП и экс-министр экономики **А. Кинах**, данная норма будет способствовать привлечению инвестиций в обновление основных фондов предприятий и положительно скажется на развитии производства. Позитивно воспринял новацию и директор Института экономического прогнозирования Национальной академии наук **В. Геец**. Он считает, что снижение ставки налога на прибыль хорошо скажется в первую очередь на объеме инвестиций. Однако условие реинвестирования части прибыли, с которой будет взиматься пониженная ставка, в основные фонды отдельные эксперты называют непродуманным. Так, генеральный директор Бюро экономических и социальных технологий **И. Акимова** отмечает: «Предприятия должны сами определять, куда направлять дополнительные средства, в противном случае инвестиции будут концентрироваться лишь в определенных секторах экономики». Она убеждена, что предлагаемая норма в долгосрочной перспективе затруднит структурную перестройку экономики. Директора Института экономических исследований и политических консультаций **И. Бураковского** смущает пожизненность преференции, потому что авторы налоговой новации не указывают срока ее действия. Эксперт считает, что такая норма должна быть временной, так как в долгосрочном режиме она может стать лазейкой для создания фиктивных капиталовложений. Что же касается указанных инвестиционных льгот, то, по мнению **С. Терехина**, для того чтобы капитализировать больше доходов, следует попросту повысить нормы амортизационных отчислений, а не устанавливать какие-то сомнительные преференции.

Но наибольшие споры идут вокруг **налога на добавленную стоимость**. Проект нового кодекса предусматривает поэтапное снижение ставки НДС с 20 до 17 % на протяжении трех лет с момента принятия данного закона со снижением на 1 % ежегодно, что, в свою очередь, даст возможность уменьшить налоговую нагрузку на потребителей продукции, а также сберечь оборотные средства предприятий. При этом налоговая ставка для физических лиц останется на уровне 15 %. В соответствии с проектом компенсация снижения ставки НДС будет происходить за счет расширения базы налогообложения, в

частности, в теневом спектре. Для этого необходимо вместе с Налоговым кодексом принять закон о легализации доходов юридических и физических лиц. Что касается последнего, то эксперты сомневаются в его действенности.

Важным моментом является усовершенствование **процесса возмещения НДС**. Как сообщил директор Департамента налоговой и таможенной политики Министерства финансов Украины **С. Чекашкин**, проект Налогового кодекса предоставляет некоторые преференции по срокам возмещения налога субъектам хозяйственной деятельности, которые являются экспортёрами, деятельность которых носит сезонный характер (сельхозпроизводители), или же осуществляют капитальные инвестиции. Так, для таких субъектов хозяйственности возмещение НДС будет проводиться в течение максимум двух месяцев. Другие субъекты хозяйственности, в отношении которых должно быть проведено возмещение НДС, могут получить полагаемое им возмещение налога в течение одного года. В Минфине уверены, что такой подход позволит оптимизировать процесс возмещения, сделает его «более прозрачным и более понятным». При этом на денежное возмещение предприятие может рассчитывать лишь в том случае, если его налоговый кредит будет превышать обязательства в течение полугода. При этом претендент на возмещение должен в обязательном порядке вместе с налоговой отчетностью подавать копии реестров полученных и выданных им накладных. Компания же, уличенная в проведении операций с фиктивными предприятиями, лишается права на возмещение НДС по всем проведенным ею операциям. Вместе с тем эксперты уверены, что предлагаемый порядок не решает проблемы проволочек с выплатами возмещений из бюджета.

По словам экспертов, именно НДС является на сегодня самым коррумпированным налогом, а потому именно он нуждается в кардинальном реформировании. НДС и процедура его администрирования являются главными отличительными моментами данного и альтернативных проектов Налогового кодекса.

Так, в проекте **Н. Катеринчука** предлагается заменить существующий НДС налогом обратного действия. «Этот налог будет взиматься только при поставках товаров и услуг плательщиками НДС неплательщикам. Кроме этого, при исполнении контракта сумма налога сразу будет перечисляться в бюджет. Этот механизм исключает институт возмещения в принципе, соответственно исчезает система налогового кредита и связанная с этим необходимость контроля над правомерностью его формирования», – сообщил Н. Катеринчук. По его словам, это тот самый налог, но без накладных, без налогового кредита и без возврата. «Этим мы ликвидируем все предпосылки для коррупции в этой сфере. По этому пути сейчас идет и ЕС», – подчеркнул он.

В свою очередь БЮТ вообще предлагает отказаться от налога на добавленную стоимость. Как отметила лидер блока **Ю. Тимошенко**, за последний год были получены аналитические европейские справки, которые свидетельствуют, что налог на добавленную стоимость разрушает производство и не даёт возможности его развивать. По ее словам, эксперты Европейского Союза доказали, что налог на добавленную стоимость является

коррупционным в любой стране, где он применяется, а также достаточно сложным для эффективного учета, и большинство стран ЕС постепенно начинают от него отказываться. «Мне бы хотелось, чтобы Украина стала первой, где это произойдет», – добавила она. БЮТ предлагает заменить систему НДС налогом на конечное потребление (Н КП). Как пояснил С. Терехин, «при продаже товаров от производителя посредникам налоговые обязательства будут передаваться. И последний в цепочке должен будет уплатить налог в бюджет. Розничный покупатель уплачивает сумму налога в сумме покупки, как это происходит и сейчас. Однако разница будет в том, что не возникнет ситуации, когда нужно будет возмещать НДС». На протяжении ближайших трех лет ставка налога должна составить около 12 %, но потом она будет понижена до 9 %.

Хотя инициатива еще не подкреплена документально, она уже вызвала критику в кругах как экономистов, так и налоговиков. Экономисты и предприниматели, ориентированные на международное сотрудничество, восприняли идею смены налогов негативно. Они отмечают, что налог на добавленную стоимость платят практически во всех преуспевающих странах мира. «Если в Украине не будет НДС, с нашей страной торговать будет попросту не выгодно», – считает финансист О. Мерная.

Заслуженный экономист Украины **А. Кирш** в налоге на конечное потребление видит реинкарнацию налога с продаж, существовавшего в СССР. Он отмечает, что при введении НКП вся тяжесть по уплате госналога падает на розничную торговлю, то есть на наиболее неконтролируемый сектор экономики. И из-за того, что проконтролировать торговлю практически невозможно, очень опасно именно на нее возлагать всю тяжесть обложения. Если 20 % ставку НДС заменят на 12 % НКП, торговля приложит все усилия, чтобы уйти от этого налога», – отметил А. Кирш. Кроме того, уверен заслуженный экономист Украины, смена налогов повлияет и на наполняемость бюджета страны: НДС в неявном виде платят все, если же заставят платить только торговлю, то бюджет недосчитается больших сумм.

Однако в БЮТ уверены, что баланс государственного бюджета останется нормальным и будет наполняться. Для этого планируется заменить всю существующую систему налогообложения предприятий единым налогом с оборота со ставкой 9 %. «Наши экономисты подсчитали, что замена всех существующих налогов единым налогом позволит вдвое снизить налоговый пресс на предприятия, при этом поступления в бюджет возрастут на 27–30 %», – подчеркивает Ю. Тимошенко. «База налогообложения однозначно будет расширена, но учитывая тот факт, что ставка постепенно станет снижаться, предприятия начнут выходить из тени», – отмечает С. Терехин. Да и переход к новому налогу не произойдет до тех пор, пока не решат проблему с возмещением НДС.

Большинство экспертов уверены, что любые разговоры об отмене или замене НДС преждевременны, поскольку НДС является основой наполнения госбюджета – его доля составляет приблизительно 60 %.

Как считает эксперт Института экономических исследований и политических консультаций **К. Пилькевич**, до внесения кардинальных изменений в НДС необходимо провести структурные реформы в области его администрирования. «До тех пор пока система администрирования НДС не будет усовершенствована и не будет решен вопрос возмещения НДС, не имеет никакого смысла понижать ставку данного налога или же заменять его на другой», – считает эксперт. В свою очередь директор департамента по вопросам экономической политики Украинского союза промышленников и предпринимателей **А. Яворский** считает, что если снизить ставку НДС, что и предусмотрено проектом Налогового кодекса, и усовершенствовать систему его администрирования, то предпринимателям не будет смысла уклоняться от его уплаты. «Необдуманно заменив НДС на другой налог и установив более низкую ставку, правительство может спровоцировать очередной скачок цен», – отметил он.

Некоторые аналитики также утверждают, что ряд субъектов хозяйствования не заинтересованы в замене НДС налогом на конечное потребление товаров и услуг или же налогом обратного действия. Противниками таких новшеств выступают предприятия, которые в состоянии минимизировать свои расходы на уплату НДС. Таким образом, по прогнозам большинства экономистов, в ближайшей перспективе налог на добавленную стоимость не будет заменен и будет занимать свое место в налоговой системе.

Внесенный в Верховную Раду проект Налогового кодекса также предусматривает изменения ряда других налогов: таких как налог на доходы физических лиц, на транспортные средства, акцизный налог, экологический налог, плата за землю и др.

В рассматриваемом проекте Налогового кодекса также предусмотрены отдельные нормы с целью **поддержки малого предпринимательства**. В частности, предусмотрена возможность применения отдельными плательщиками специальных режимов налогообложения, таких как упрощенная система налогообложения, учета и отчетности, однако ее применение ограничено по сравнению с нынешним законодательством. Согласно законопроекту, ставки **единого налога** для физических лиц не изменятся и останутся в пределах 20–200 грн в месяц. А вот пенсионные и страховые взносы уменьшатся вдвое, однако будут привязаны к прожиточному минимуму, а следовательно, ежегодно будут расти.

С целью предотвращения использования плательщиками единого налога схем уклонения от налогообложения введено налогообложение суммы превышения предельного годового объема дохода: по ставке 15 % для физических лиц – с дохода свыше 500 тыс. грн за год; по двойной ставке единого налога для юридических лиц (6 и 10 %) – с дохода свыше 1 млн грн за год.

Сохранение единого налога для малых предприятий позитивно воспринимается в бизнес-среде. Однако, как заявляют промышленники и предприниматели, указанный порог полученного дохода в течение последних 12 календарных месяцев – слишком малая сумма, которая сдерживает

инициативу, не способствует устойчивому развитию производств и новых рынков. По убеждению УСПП, этот порог должен составлять 500 тыс. евро, а не 1 млн грн, как нынче. Надо дать малому, среднему бизнесу шанс, и тогда бюджет получит прирост платежей, а субъекты экономической деятельности – увеличение объемов производства и реализации продукции. Именно поэтому УСПП готов инициировать сбор подписей за введение порога объемов полученного дохода в 500 тыс. евро и будет настаивать на внесении этой нормы в проект Налогового кодекса при его рассмотрении в парламенте.

Также положительно воспринимается уменьшение размера надбавки, которая применяется к ставкам единого налога за каждого наемного работника физического лица – плательщика налога с нынешних 50 до 20 %, что, в свою очередь, должно привести к легализации зарплат и отказу от их выплат «в конвертах».

А вот инициатива освободить от уплаты налогов предприятия малого семейного бизнеса вызвала скорее негативную реакцию экспертов. Они обращают внимание на то, что в украинском законодательстве вообще не определена такая категория предпринимателей. По мнению народного депутата К. Ляпиной, если полностью отменить налоги для какой-либо группы малых предприятий, под нее немедленно переqualифицируются все частники, которых нынче крупные компании используют для минимизации нагрузки на фонд оплаты труда, обналичивания денег и получения фиктивного возмещения НДС. Что же касается реальных представителей малого бизнеса, для них такое предложение не так уж и заманчиво. «Например, в таком случае частники окажутся вне системы социального страхования и в будущем не смогут получать пенсии», – прогнозирует возможные проблемы Н. Катеринчук.

Как отмечается в отдельных СМИ, предложенный командой В. Януковича проект Налогового кодекса в целом уменьшает налоговую нагрузку на большие предприятия и увеличивает ее для малых. Принцип налоговых каникул и большое количество льгот позволит хорошо чувствовать себя монополиям и избранным финансово-промышленным группам. Экс-заместитель министра финансов Т. Ефименко, представляя законопроект, подчеркнула, что новая политика налогообложения будет стимулировать переход предприятий из малого в большой бизнес через прямые или косвенные преференции. Именно в этом ряд экспертов видят один из главных недостатков данного проекта. Ведущие экономисты убеждены, что основным фактором стабильности экономики государства является развитие малого и среднего бизнеса, который в развитых странах приносит более 50 % ВВП. В Украине же его доля составляет только около 12 %. На сегодня в Украине существует около одного миллиона субъектов предпринимательской деятельности, в то время как по соотношению с количеством населения, исходя из опыта государств с высоким уровнем жизни, их должно быть вчетверо больше. Поэтому, по мнению народного депутата Н. Катеринчука, надо строить такую фискальную политику, которая бы давала больше стимулов для развития предпринимательской активности граждан”, способствовала развитию именно

малого и среднего бизнеса и, таким образом, формированию среднего класса в украинском обществе.

По его мнению, чтобы действительно мотивировать к развитию малый и средний бизнес, необходимо изменить систему налогообложения, уменьшить налог на прибыль на 5 %, повысить нормы амортизационных отчислений в 2,5 раза, ввести новый НДС одностороннего действия. А также сместить налоговую нагрузку с производителей на тех, кто использует естественные недра Украины. И ввести единый социальный налог. Именно эти предложения содержатся в налоговом законопроекте, разработанном Н. Катеринчуком. Отметим, что часть независимых экспертов считает, что проект Н. Катеринчука в этом отношении лучше предложенного правительством В. Януковича. Он либеральней, создан по западным образцам, более лояльный к малому и среднему бизнесу, хотя и не лишен популизма, поскольку разрабатывали и готовили его в предвыборный период, подчеркивают СМИ.

Следует также отметить, что одной из фундаментальных недоработок в проекте Н. Азарова эксперты называют отсутствие вопросов реформирования налогов, которые поступают в местные бюджеты – налога на землю, введение **налога на недвижимость**. Большинство специалистов подчеркивают, что именно налог на недвижимость, средства от которого полностью бы перечислялись в местный бюджет, способен реально наполнить местные бюджеты и увеличить финансовые возможности местного самоуправления. Ныне же 85 % средств из Госбюджета, которые получают районы, распределяются централизованно, и местное самоуправление не имеет возможности влиять на их распределение. По своему усмотрению местные власти могут распоряжаться только восьмой частью общих средств бюджета района, отметил председатель Коломыйского районного совета **Д. Немиш**.

Налоговый кодекс, составной частью которого является налог на недвижимость, был бы идеальным вариантом, считают на местах. Как отмечает заведующий отделом Института экономико-правовых исследований НАН Украины **С. Богачев**, введение налога на недвижимость положительно отразится на благосостоянии территориальных громад. В частности, в таких крупных областных центрах, как Днепропетровск, Донецк, Одесса, Харьков, сумма налога на недвижимость может составить 50–100 млн грн в год. Таким образом, с одной стороны он станет существенным финансовым подспорьем для местных бюджетов, с другой – будет стимулировать привлечение дополнительных средств от недвижимости как проданной, так и сданной в аренду. Это, в свою очередь, приведет к снижению цен на продажу и аренду недвижимости и привлечению дополнительных средств в эту сферу бизнеса.

Однозначно поддерживая целесообразность налогообложения недвижимости в Украине, эксперты говорят о необходимости четкого определения формы и механизма взимания данного платежа. По словам эксперта Института экономических исследований и политических консультаций **Е. Пилькевич**, существует два варианта: либо это налог на богатство, когда платить должны только владельцы огромных площадей (к

примеру, свыше 200 кв. м), либо традиционная схема, при которой базой налогообложения являются все строения и земельные участки.

Большинство экспертов склоняются к первому варианту – налогу на богатство – как наиболее соответствующему нынешним украинским реалиям.

По словам **А. Бондаренко**, президента Ассоциации специалистов по недвижимости (риелторов) Украины (АСНУ), определенные социальные слои населения должны быть освобождены от его уплаты. Причем здесь следует отталкиваться даже не от стоимости объекта, а от метража, отмечает он. По крайней мере, именно в такой форме должен преподноситься налог на недвижимость украинскому населению в ближайшие 5–10 лет, считает **Г. Людкевич**, директор агентства недвижимости «Риелторский дом». «Необходимо ввести определенные нормативы, устанавливающие минимальные ставки для граждан с небольшой площадью квартиры, пенсионеров, малообеспеченных и пр. В то же время владельцы больших площадей, особенно коммерческой недвижимости, на которой ведется бизнес и зарабатываются деньги, безусловно, должны платить в полной мере», – уверен эксперт. А после успешного завершения переходного периода можно равняться на общемировую практику, при которой за недвижимость платят все без исключения.

По мнению **Е. Пилькевич**, сегодня можно было бы говорить и о полном обложении данным налогом всей недвижимости и земли, но только при условии четкого законодательного закрепления льгот для малообеспеченных и других групп неплатежеспособных граждан.

Ввести налог на недвижимость в виде налога на богатство предлагается и в проектах Налогового кодекса от БЮТ и НУ – НС. При этом экс-председатель Фонда госимущества **В. Лановой** подчеркивает, что данным налогом должны облагаться имущественные излишества – нужно установить предельные нормативы, ниже которых он не взимается. Кроме того, по его словам, будущему правительству, перед тем как вводить данный налог, еще предстоит определиться с объектами, к которым следует его применять, – непромышленного назначения или коммерческим объектам производственного назначения. При этом **В. Лановой** считает, что с введением налога на недвижимость параллельно придется снизить налог на прибыль. «Так мы заставим предприятия, владеющие огромными пустующими территориями, продавать эти объекты, чтобы передать их в хозяйственное управление», – отметил он.

Вместе с тем эксперты отмечают, что для введения данного налога необходимо провести реестр объектов недвижимости и их оценку, определить субъектов оценивания, усовершенствовать земельное законодательство, что также потребует немало времени. Тем не менее, налог на недвижимость должен стать одним из основных налогов в новом Налоговом кодексе, считает большинство экономистов.

Рассмотренные выше вопросы отдельных норм, которые предлагается включить в новый Налоговый кодекс и вокруг которых ведется оживленная дискуссия, свидетельствуют о разных подходах и видениях политических сил,

ответственных за его принятие. Вместе с тем прослеживается четкое осознание необходимости такого шага в самое ближайшее время. Нынешняя правящая коалиция четко заявляет, что намерена сразу после утверждения программы правительства приступить к рассмотрению вопроса о проведении налоговой реформы и в первую очередь – принять новый Налоговый кодекс. По словам Н. Катеринчука, крайний срок внедрения нового Налогового кодекса – лето нынешнего года. «Осенью 2008 г. фактически начнется президентская кампания. В предвыборный период провести какую-нибудь реформу, тем паче такую сложную, как налоговая, практически невозможно. Так что мы должны успеть принять Налоговый кодекс на протяжении ближайшего полугодия. Если так произойдет, то с 2009 г. вступит в силу общая часть кодекса, посвященная правам и обязанностям налогоплательщиков, а с 2010 г. начнет действовать часть, посвященная администрированию отдельных налогов», – заявляет он.

Вместе с тем эксперты сомневаются в реальности воплощения данных обещаний, поскольку на сегодня в коалиции разрабатывается два кодекса (от БЮТ – проект С. Терехина и от НУ – НС – проект Н. Катеринчука), отличающихся друг от друга подходами к администрированию отдельных налогов и видением отдельных принципов налогообложения. Кроме того, существует уже зарегистрированный в ВР проект от Партии регионов. Таким образом, каждая из трех наибольших фракций в парламенте представляет свой проект и будет его отстаивать. По мнению некоторых экспертов, единственным вариантом, при котором принятие Налогового кодекса станет возможным, является согласование законопроектов от НУ – НС и БЮТ и вынесение на рассмотрение единого проекта от коалиции. Вместе с тем необходимо учитывать, что Налоговый кодекс – документ, призванный обеспечить стабильность экономического развития, а поэтому при его принятии нельзя руководствоваться принципом политической целесообразности (*Богачев С. Семь бед – один бюджет // Голос Украины (www.golos.com.ua). – 2007. – 26.12; Как только БЮТ рассядет в креслах – появится налог на недвижимость // Украина промышленная (www.ukrindustrial.com). – 2007. – 27.10; Тимошенко введет налог на недвижимость // Вовремя.info. – 2007. – 2.10; Кутюва К. НДС уйдет в отставку? // ДоЗор (www.dozor.in.ua). – 2007. – 29.10; Катеринчук обещает не отстаивать интересы крупного капитала // Фокус (http://focus.in.ua). – 2007. – 27.09; Демина Е. Бес кодекса // FINANCE.UA. – 2007. – 29.10; http://bin.com.ua; Пасхавер А. Бизнесмена забыли // Корреспондент.net. – 2007. – 27.09; Примаченко А. Индекс бесправия // Зеркало недели (www.zn.ua). – 2007. – 8–14.12; Всемирный банк раскритиковал украинские налоги // Корреспондент.net. – 2007. – 9.10; Украинская налоговая система сегодня на уровне советской – Катеринчук // Грани (www.grani.kiev.ua). – 2007. – 10.10; Король А. ВР получила на утверждение Налоговый кодекс // Утро (http://utro.ua). – 2007. – 1.10; Новости Крыма (http://news.allcrimea.net). – 2007. – 19.09; Эксперты ЕС поражены новым Налоговым кодексом Украины // Newsru.ua (http://rus.newsru.ua). – 2007. – 10.07; Экономические новости (economic-ua.com). – 2007. – 13.12; Патикивський Ю. Податки в тумані // Україна*

молода. – 2007. – 23.10; Падение цен на ипотеку и налог на недвижимость: что удастся реализовать в 2008 году // investfunds (<http://investfunds.com.ua>). – 2008. – 8.01; НУ – НС обещает единогласную поддержку «прорыву» Тимошенко // Ruror (www.ruror.info). – 2008. – 20.01).

А. Потіха, наук. співроб.

Процедура виплати громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень у висвітленні ЗМІ

З 8 січня Ощадбанк розпочав приймати заяви громадян, які бажають отримати компенсації за втрачені радянські вклади. Як повідомили ЗМІ, на засіданні уряду 8 січня була прийнята постанова про виплату у 2008 р. громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень, вкладених до 2 січня 1992 р. до установ Ощадного банку СРСР і державного страхування СРСР. Цим документом встановлений порядок перерахування коштів з держбюджету для здійснення компенсаційних виплат. Зокрема, виділені в бюджеті 6 млрд грн планується розподілити таким чином: 5 млрд 760 млн грн – на компенсацію втрат від знецінення грошових заощаджень, розміщених до 2 січня 1992 р. в установах Ощадбанку СРСР, що діяли на території України, а також облігацій державної цільової безвідсоткової позики 1990 р., сертифікатів Ощадбанку СРСР, державних казначейських зобов'язань СРСР, придбаних на території Української РСР, у межах проіндексованих заощаджень, але не більше 1000 грн на одного вкладника; 230 млн грн – спадкоємцям вкладників, померлих у 2005–2007 рр., які не отримали компенсацію втрат від знецінення грошових заощаджень протягом 2005–2007 рр., у межах залишку проіндексованого внеску, але не більше 500 грн, а також спадкоємцям вкладників, померлих у 2008 р., у межах залишку проіндексованого внеску, але не більше 500 грн; 10 млн грн – спадкоємцям застрахованих осіб або страхувальників, померлих у 2005–2007 рр., які не отримали компенсацію втрат від знецінення грошових заощаджень протягом 2005–2007 рр., у межах залишку проіндексованого внеску, але не більше 500 грн, а також померлих у 2008 р., у межах залишку проіндексованого внеску, але не більше 500 грн.

Постанова передбачає, що компенсації здійснюються в наявній або безготівковій формі в національній або іноземній валюті (обмін на іноземну валюту проводиться за офіційним обмінним курсом Національного банку). Виплата проводиться шляхом зарахування грошей за бажанням вкладника на поточний або депозитний рахунок, відкритий в установі ВАТ «Державний ощадний банк України», через три дні після внесення в інформаційно-аналітичну систему «Реєстр вкладників заощаджень громадян» даних про них, необхідних для ідентифікації вкладника при відкритті рахунку. Обслуговування людей, пов'язане з внесенням їх даних у реєстр, здійснюється безкоштовно.

Треба зазначити, що для внесення даних в інформаційно-аналітичну систему «Реєстр вкладників заощаджень громадян» необхідно подати у відділення Ощадбанку за місцем знаходження внеску або за місцем свого мешкання (у разі звернення щодо виплати компенсації за цінними паперами) документи, необхідні для відкриття рахунку фізичної особи: паспорт, довідку про привласнення ідентифікаційного номера. Також подається заявко-доручення, форма якої затверджується Ощадбанком, і документи, які підтверджують право людини на заощадження (ощадкнижки або цінні папери СРСР).

За словами Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко, уряд має намір підкріпити виплату компенсацій за знецінені заощадження Ощадбанку СРСР комплексом антиінфляційних заходів. «Наше завдання – організувати виплати так, щоб не спровокувати прискорення інфляції, щоб гроші, які повертаються людям, не знецінилися вже по дорозі в магазин. Відповідальна влада виплату компенсацій повинна підкріпити комплексом антиінфляційних заходів», – зазначила Ю. Тимошенко.

Саме тому, за словами Прем'єра, уряд запропонує вкладникам додатково до 1000 грн живими грошима можливість використовувати залишок внесків на погашення заборгованості і поточну оплату житлово-комунальних послуг. Також залишки можна буде витратити на розрахунки за навчання дітей і придбання товарів тривалого споживання: телевізорів, холодильників, іншої побутової техніки, а уряд вже за місяць розробить відповідний механізм, за допомогою якого це можна буде зробити.

Ю. Тимошенко, розуміючи, що буде достатньо критики на адресу її уряду, підкреслила, що не має наміру вступати в полеміку з опонентами щодо виплати громадянам компенсацій за знецінені заощадження Ощадбанку СРСР. «Наша робота по поверненню знецінених заощаджень викликає критичну, а часом і істеричну реакцію з боку наших політичних опонентів. Я б не хотіла витратити час на полеміку. Ми повертаємо вам ваші гроші. І крапка», – сказала Ю. Тимошенко.

Водночас глава уряду зазначила, що опоненти помилялися, коли вважали заяви БЮТ про намір повернути знецінені заощадження «порожніми передвиборними обіцянками». «Наша команда слів на вітер не кидає. Цього року виплатить у 30 разів більше, ніж наші попередники виплатили у 2007 р., і в п'ять разів більше, ніж було повернено вкладникам за 17 попередніх років нашої незалежності. І це тільки початок», – заявила Прем'єр-міністр.

Тим часом навколо процедури видачі компенсацій з внесків в Ощадбанку СРСР вже виник неабиякий ажіотаж, який призводить часом до трагічних наслідків. Як повідомляють ЗМІ, у Запоріжжі в черзі за компенсацією внесків померла людина. Трапляються також інциденти, в яких страждають співробітники Ощадбанку. Зокрема, в одному з київських відділень Ощадбанку було травмовано адміністратора. Такі випадки фіксуються і в інших регіонах України.

Водночас Кабінет Міністрів запевняє, що причин для ажіотажу немає. Занесення даних про вкладників у реєстр і виплата компенсацій

проводитимуться протягом року. Згідно з ухвалою уряду, останній день виплат – 25 грудня 2008 р. Це значить, що реєструватися вкладники можуть до 22 грудня.

Експерти, оцінюючи ситуацію, зазначають, що до 1991 р. українські відділення Ощадбанку СРСР видали 54 млн ощадкнижок – це більше ніж було людей у країні, адже іноді люди мали по 2–3 ощадкнижки. Після гіперінфляції початку 1990-х виплати заморозили, а в 1996 р. визнали – борг перед громадянами країни становить 134 млрд грн. Потім почали виплачувати – по 50 грн на рік на людину, у підсумку борг зменшився на 3 % і на початок 2007 р. становив 127,9 млрд грн. Якби й далі уряд повертав гроші зі швидкістю 50 грн на рік на людину, виплати тривали б понад 300 років. Ю. Тимошенко зважилася збільшити цю швидкість у 20 разів – кожному виплатять 1000 грн. Для цього в бюджеті передбачено 6 млрд грн – тобто вистачить на 6 млн із 54 млн ощадкнижок.

Але й ці 1000 грн – далеко не весь борг держави. Виплачуватимуть на підставі розрахунків більш ніж десятирічної давності – 1996 р., коли один радянський карбованець дорівняли до 1,05 грн. «Я не знаю, звідки цей коефіцієнт – 1 карбованець дорівнює 1,05 грн. Він уже кілька років не переглядався й видається вочевидь неадекватним. Хліб у 10 разів дорожчий, деякі продукти у 5 разів. Реальний коефіцієнт має лежати в цьому проміжку», – вважає директор економічних програм Центру ім. Разумкова В. Юрчишин.

За словами експертів, з 1996-го по 2008 р. інфляція становила 179 %, і якби суму боргу перед вкладниками щороку збільшували відповідно до рівня інфляції, то потрібно було б виплатити не 134 млрд грн, а 374 млрд грн – тобто майже втричі більше. Однак з таким завданням не впорався б жоден уряд.

Як відзначають експерти, порівняно з 50 грн, які виплачували дотепер, „1000 грн видаються справжньою щедрістю держави”. Щоправда, за цю щедрість розплатяться самі громадяни країни. Адже саме вони й забезпечують надходження до бюджету. «Це називається забрати в одних і віддати іншим. По суті, через бюджет ми беремо з однієї кишені й перекладаємо в іншу», – вважає економіст Міжнародного центру перспективних досліджень О. Жолудь.

Експерти вважають, що поява в людей додаткових грошей призведе до завищеного попиту на товари й інфляції. «У питанні виплат важливо не перегнути палицю. Якщо ми виплатимо багато грошей, це дуже вплине на рівень зростання інфляції, й результат буде ще гірший», – зазначає В. Юрчишин.

Його думку поділяє ще цілий ряд експертів і політиків. Зокрема, керівник інформаційно-аналітичного центру «Форекс Клуб» М. Івченко заявив, що виплати вкладникам Ощадбанку СРСР грошових коштів може збільшити інфляцію на 2–3 %.

За його словами, для компенсації внесків Ощадбанку СРСР Кабмін обіцяв Ощадбанку направити у 2008 р. 5,76 млрд грн готівки, що становить у середньому трохи більше 0,1 тис. грн на одного українця, включаючи дітей і пенсіонерів.

Він зазначив, що 5,76 млрд грн щодо грошової маси становить 1,5 %. За оцінками НБУ, частка монетарної інфляції в зростанні індексу споживчих цін приблизно 20 %. З огляду на це збільшення грошової маси у 2008 р. не матиме значного впливу на темпи інфляції.

Разом з тим він підкреслив, що загальна сума обіцяних на 2008 р. грошей вкладникам Ощадбанку становить близько 20 млрд грн. «При оплаті комунальних послуг і в інших заліках обіцяють дозволити враховувати 14 млрд грн, не видаючи на руки. Не виключено, що ті, хто збирався сплатити комуналку готівкою, тепер направлять ці кошти на споживчий ринок. У комплексі виплати вкладникам можуть збільшити рівень інфляції в країні на 2–3 %», – вважає експерт.

Крім того, він заявив, що адміністративне підвищення соціальних стандартів обов'язково повинне супроводжуватися підвищенням ефективності праці. «Якщо узяти за базу I квартал 2001 р. то реальна заробітна платня збільшилася в 3 рази, а продуктивність праці тільки в 1,7 рази, – підкреслив експерт. – У більшості розвинутих країн на цю групу показників при ухваленні монетарних і економічних рішень звертають пильну увагу. В Україні ж цей показник практично не враховують».

М. Івченко зауважив, що, за оцінками аналітиків інформаційно-аналітичного центру «Форекс Клуб», темпи інфляції за 2008 р. становитимуть близько 14,5–15 %.

Побоювання, що виплати призведуть до стрибка інфляції, вже породили безліч підозр. Нібито уряд поверне гроші не готівкою, а цінними паперами або у якийсь інший спосіб.

Щоправда, голова правління Ощадбанку А. Гулей заявляє, що нове керівництво уряду має намір заплатити. Але частину грошей усе-таки краще повернути «віртуально». «Коли ми з Пинзеником обговорювали цю проблему, його цікавило тільки одне – як зв'язати цю грошову масу, щоб вона не вплинула на інфляцію», – пояснив А. Гулей.

За його словами, вихід вдалося знайти. Частину грошей – 2 млрд грн – не повернуть, а зарахують як погашення боргів за житлово-комунальні послуги. Частину пропонуватимуть залишити на валютному депозиті під 8 % річних на два роки. «Думаю, що близько 30 % вкладників заберуть гроші, а решта – залишать у банку на депозиті», – упевнений А. Гулей.

З таким твердженням не погоджуються деякі експерти. На їхню думку, виплата компенсації американською валютою більш вигідна державі, ніж вкладникам. Адже долар, що постійно дешевшає, – далеко не оптимальний інструмент для вкладення заощаджень. А уряд, розраховуючись з клієнтами Ощадбанку СРСР американською валютою, уникає істотного збільшення гривневої маси і як наслідок розкручування інфляції.

Державні чиновники переконують, що «доларизація» виплат – один з інструментів, за допомогою яких Кабмін має намір запобігти можливим негативним наслідкам процесу погашення заборгованості перед вкладниками Ощадбанку СРСР.

За словами заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони А. Пишного, розрахунок простий: якщо людина вибирає компенсацію іноземною валютою, то вона розраховує на заощадження грошей. Тобто вони не будуть витрачені на купівлю товарів, не потраплять в економіку і не спричинять інфляцію.

Щоправда, звідки уряд має намір черпати доларові ресурси для Ощадбанку і в якому обсязі, урядовці вважають за краще не говорити. Найдоступнішим джерелом здаються надходження від приватизації, яку Кабінет Міністрів може запропонувати парламенту проводити в іноземній валюті.

Про це вже заявив перший віце-прем'єр-міністр О. Турчинов. Він відзначив, що під час приватизації можливе надходження в країну великої кількості валюти від іноземних інвесторів, яку Національний банк України не зможе забезпечити гривнею. «Тому ми не виключаємо повернення заощаджень у валюті: у доларах або в євро», – зазначив О. Турчинов.

Опоненти діючого уряду зазначають, що дії Ю. Тимошенко є популістськими і виплати в повному обсязі не будуть здійснені. Це лише заявка на підвищення рейтингу з перспективою взяти участь у майбутніх президентських виборах.

Частина експертів, серед яких є закордонні, також висловлює подібну думку. Щоправда, вони наголошують на тому, що цей популізм дієвий. Зокрема, К. Танаєв, російський експерт, вважає, що виплати компенсацій – це початок президентської кампанії Ю. Тимошенко в Україні. За його словами, абсолютно очевидно, що виплата заощаджень в Україні – це не прем'єрський формат дій, а президентський. Це перехід Ю. Тимошенко в абсолютно інший образ – образ загальнонаціонального лідера. Тут грає на руку той факт, що гроші видають незалежно від території – і на Західній Україні, і на Східній. «Це шикарний хід для початку президентської кампанії. Перші дні нового року всі говорять тільки про Тимошенко, а вона сама щодня дає прямі ефіри, розказуючи населенню про хід виплати компенсацій. Це і є президентський формат – режим спілкування з людьми напряму», – підкреслив експерт.

За його словами, при цьому вона опиняється у виграшній ситуації у будь-якому випадку. Якщо є проблеми з виплатою компенсації, тоді Ю. Тимошенко висловлює невдоволення урядовцями, які не виконують і саботують її рішення. Заразом у неї є можливість продемонструвати якості жорсткого керівника. Якщо ж з виплатою компенсацій проблем немає, то це завдяки виключно їй самій.

Російські експерти переконані, що В. Ющенко повинен якимось чином реагувати. Саме на це розрахована була задумка Ю. Тимошенко. Вона просто поставила В. Ющенка перед фактом. В Україні Президент не має будь-якого формального відношення до діяльності економічних відомств. Вони можуть як виконувати його вказівки, так і ні. На відміну від позиції Президента, слова Прем'єра є обов'язковими для виконання.

Російські експерти називають дії уряду Ю. Тимошенко популізмом, щоправда, на відміну від опонентів Ю. Тимошенко, у позитивному розумінні. За їхніми словами, у російській свідомості популіст – це людина, яка тільки

обіцяє, але нічого не робить. І це уявлення дуже часто справджується: російські популісти дійсно вважають за краще більше говорити, ніж займатися реальними справами. З цієї причини в Росії поширено повною мірою негативне ставлення до популістів. В Україні ж популіст – це політик, який не тільки красиво говорить, але і реалізує свої обіцянки. З цієї точки зору Ю. Тимошенко – безумовний і абсолютний популіст. Але це популізм «високого польоту». Ще в листопаді – грудні всі українські політики висміювали обіцянку Ю. Тимошенко почати виплату компенсацій, – і серед прихильників В. Ющенка, і в Партії регіонів. Всі говорили, що це популізм чистої води. Але як тільки Ю. Тимошенко прийшла до влади, вона тут же почала реалізацію своїх обіцянок. Тому Ю. Тимошенко – це популіст дії. І це тільки початок.

Як зазначив К. Танаєв, виплата компенсацій стане одним з могутніх чинників різкого зростання інфляції в Україні. Але Ю. Тимошенко вже підстрахувалася, заявивши про те, що високий рівень інфляції дістався її уряду в спадок від попереднього, який очолював В. Янукович. Ця обставина дасть змогу їй звинуватити в майбутньому зростанні інфляції уряд В. Януковича. «Крім того, Ю. Тимошенко проблема інфляції не хвилює. Єдине, що для неї є принципово важливим, – це досягнення посади Президента країни. Всі її дії потрібно розглядати саме в цьому контексті – як інструменти з реалізації наміченої мети», – заявив експерт.

У цілому, за словами російських експертів, можна говорити про велику частку несподіванки в поведінці Ю. Тимошенко в даному випадку. Це можна назвати її «домашньою заготовкою». Їй треба було вийти з політичної ізоляції. У неї відчуття, що за її спиною В. Ющенко і В. Янукович готові домовитися і почати дії проти неї. Їй треба було їх обох переграти. Але для населення України це може спричинити певні проблеми. Як зазначають експерти, мільярд роздадуть населенню. Ціни різко зростуть, як і президентський рейтинг Ю. Тимошенко. Причому зростання рейтингу Ю. Тимошенко почнеться по всій країні. А недоброчливці Ю. Тимошенко прокинуться від нокауту, в який вона їх відправила, і почнуть діяти. «Скоріше за все, їх діяльність буде спрямована на зміну закону про Кабінет Міністрів у редакції Ющенко, а зараз вже і Януковича, обмежуючи повноваження Прем'єра. Ю. Тимошенко, звичайно, чинитиме опір. Але якщо Партія регіонів голосуватиме разом з прихильниками В. Ющенко, то прихильники Ю. Тимошенко опиняться в меншості і закон буде прийнятий, незважаючи на наявність «помаранчевої» коаліції. Хоча в цілому не варто перебільшувати значення закону про Кабінет Міністрів», – вважає К. Танаєв.

На думку деяких експертів, Росія також вимушена прискорити компенсацію вкладів в Ощадбанк СРСР після того, як новий уряд України оголосив свою програму компенсації вкладів Ощадбанку. Про це пише російська газета «Ведомости».

За інформацією російських ЗМІ, уряд РФ затвердив правила компенсаційних виплат за вкладками, які були в Ощадбанку до січня 1992 р. На компенсацію заплановано витратити 211 млрд руб. (8,63 млрд дол.). Як

зазначають деякі експерти, чиновники прискорили цю роботу після того, як український уряд оголосив про свою програму компенсації вкладів.

Щоправда, як відзначає О. Морозов, російський фінансовий експерт, російським політикам програма виплат додаткових балів не додасть, адже розмір виплат порівняно з рівнем доходів менший, ніж в Україні.

За його словами, методи розрахунків суми компенсацій в Росії й Україні радикально відрізняються. В Україні радянські заощадження були конвертовані в гривні в 1996 р. із збільшенням на 5 %. Одна гривня коштує близько п'яти російських рублів – українські вкладники отримають компенсацію приблизно в п'ять разів більшу номінального вкладу.

Загальна сума вкладів, за оцінками Рахункової палати України, на початок 2007 р. становила 127, 9 млрд грн (25,3 млрд дол.). Це в 1,5 раза перевищує всю суму компенсації вкладникам російського Ощадбанку, яка має бути виплачена в Росії з 1996 по 2010 рр. – 411,3 млрд руб., або 16,9 млрд дол.

Більшість експертів, як вітчизняних, так і зарубіжних, оцінюють дії уряду Ю. Тимошенко щодо виплати громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень в основному позитивно. Звичайно ризики таких дій значні, але є сподівання, що уряд не допустить інфляції і погіршення соціально-економічної ситуації в Україні (*Тимошенко пообещала виплату сбережений и антиинфляционные мероприятия // <http://president.org.ua>. – 2008. – 9.01; Возвращение вкладов СССР все же вызовет инфляцию // <http://ura-inform.com/ru/economics>. – 2008. – 18.01; «Выводы компенсаций – это начало президентской кампании Тимошенко в Украине» // Четверта Влада. – 2008. – 17.01; Ведомости: Вклады вернут в двукратном размере // Кореспондент.net. – 2008. – 18.01).*

С. Кулицький, канд. екон. наук,
старш. наук. співроб.

Тенденції зміни цін на продовольство в Україні

Друга половина літа та осінь 2007 р. ознаменувалися значним зростанням цін на продовольство в Україні. Так, за даними Державного комітету статистики, у жовтні 2007 р. в Україні яйця подорожчали на 20,6 %, соняшникова олія – 15,8, молоко – 10,8, сир – 10,1, фрукти – 9, масло – на 8,8 %. Сплески ж цін на різні продукти спостерігались й у попередні місяці. Так, ціна борошна в червні (тут і далі порівняно з попереднім місяцем) зросла на 13,7 %, ціна яєць у липні – на 37,6 %, олії у серпні та вересні – відповідно на 17,2 і 17,3 %, вершкового масла у вересні – 8,2 %. До того ж цього року ціни на продовольчі товари помітно зростали навіть влітку. Крім згаданих вище продуктів, у серпні 2007 р., наприклад, прискорилося зростання цін на тваринні жири – до 20,6 % за місяць, м'ясо і м'ясопродукти – до 7,4 % і молоко – до 5,1 %. Водночас у серпні спостерігалось сезонне зниження цін на картоплю –

на 25,2 %, овочів – 19,2 %, фруктів – 9 %, наводить дані Державного комітету статистики газета «Дзеркало тижня». Таким чином, навіть у літній період, коли на ринок у великих обсягах надходить продукція нового врожаю, в Україні досить чітко проявилася загальна тенденція до зростання цін на продовольчі товари.

За підсумками десяти місяців 2007 р. соняшникова олія зросла в ціні на 73,1 %, яйця – 43,4, фрукти – 38,3, вершкове масло – 31, борошно – 30,3, молоко – 27,9, овочі – 22,9, сир – 22,9, хліб і хлібопродукти – 13,7, м'ясо та м'ясопродукти – на 12,9 %. Зниження цін зафіксовано лише на цукор (на 5,1 %) і картоплю (на 6,1 %). Саме подорожчання продуктів харчування стало нині визначати загальні темпи інфляції в Україні, тоді як раніше рушієм інфляції, як правило, виступали послуги. За даними Державного комітету статистики, у жовтні 2007 р. споживчі ціни в Україні зросли на 2,9 %, у тому числі на продовольчі товари – 4 %.

Зростання цін на продовольство тривало й надалі. За даними статистики, наведеними в ЗМІ, загальний приріст вартості продуктів харчування в листопаді становив 2,3 %. При цьому хліб і хлібопродукти подорожчали на 3,1 %, молочні продукти – 5,6, вершкове масло – 6,1, фрукти – на 8,3 %, навіть цукор, попри надходження на ринок цукру звареного із сировини нового врожаю, подорожчав на 5,6 %. Правда, на 2,3 % знизилися ціни на олію. Хоча на тлі попереднього карколомного зростання ціни олії означене листопадове зниження ціни не варто сприймати інакше як тимчасову ринкову корекцію загального щорічного тренду ціни даного товару.

У результаті за підсумками 2007 р. продовольство в Україні подорожчало на 22,9 %, перевищивши рівень сукупної річної інфляції, яка сягнула 16,6 %. Рекордсменами із зростання цін у 2007 р. були олія (приріст 70,4 %), фрукти (60 %), яйця (54,4 %), молоко (44,7 %) та хліб (18 %).

Між тим, як наголошують деякі економісти, «для споживчого ринку України характерні істотні міжрегіональні відмінності в цінах на сільськогосподарські продукти вироблені переважно в підсобних господарствах населення. Причина цього – недосконалість нашої організації, транспортної та інформаційної інфраструктури, несформовані продуктові ринки, нерозвиненість кооперації».

Так, доктор економічних наук А. Ревенко (Інститут економіки і прогнозування НАН України) на підставі аналізу статистичних даних зазначає, «що максимальні ціни перевищують мінімальні по картоплі у 2,5 рази, інших овочах – у 2,1–3,2 рази, яблуках – у 3,6 рази, м'ясу – у 1,6–1,8, яйцях – 2,6 рази. Це очевидна ненормальність. І оскільки наведені співвідношення базуються на інформації тільки стосовно 70 із 458 міст України, фактично цінові ножиці ще більші. Причому максимальні ціни (крім цибулі) – не в Києві з його високими середніми доходами населення, а в невеликих містечках, які лежать осторонь транс'європейських і національних автомагістралей.

Майже така сама ситуація і з мінімальними цінами. Вони невисокі там, де пропозиція на місцевих ринках перевищує попит, і поза межні – де попит перевищує пропозицію, де такі продукти не виробляються».

Тому цілком закономірно, що цінова ситуація на продовольчому ринку привернула увагу і фахівців, і пересічних громадян, і ЗМІ. У результаті постало питання про причини такого стійкого, можна навіть сказати – безпрецедентного для останніх років, зростання цін на продовольство в Україні. Якщо узагальнити думки фахівців з цього приводу, то можна виокремити ряд чинників формування цін на продовольчі товари, а відтак – і їх можливого зростання. Означені чинники можна об'єднати у дві великі групи – фактори попиту і фактори пропозиції. Окремо, як чинник зміни цін на продовольство, треба розглянути емісію грошей. Причому і в Україні, і у світі.

Слід підкреслити, що виокремлення зазначених чинників є лише прийомом аналізу механізмів ціноутворення на ринках продовольства та сировини для його виробництва. На практиці ж вплив різних факторів на формування цін на продовольчі товари поєднується в різних комбінаціях.

Потужним чинником нинішнього зростання цін на продовольство в Україні стало підвищення доходів населення, що й стимулювало збільшення попиту на продукти харчування. Темпи зростання реальних наявних доходів населення почали прискорюватись ще у 2004 р., наблизившись до 20 % позначки. У 2005 р. цей процес лише посилювався. У 2006 і 2007 рр., хоча і меншими темпами, однак реальні доходи населення все одно зростали. Причому, попри уповільнення цього процесу, у 2007 р., за прогнозом журналу «Експерт Україна», темпи зростання реальних доходів населення становитимуть близько 11 %, що перевищує аналогічні показники 2001 і 2003 рр. Зазначимо, що на 2008 р. цей аналітичний журнал прогнозує повне прискорення темпів зростання реальних доходів населення.

Цілком закономірно, що тривале збільшення реальних доходів населення України привело до зростання попиту на продукти харчування. При цьому поліпшилася структура харчового раціону населення України в бік збільшення споживання тваринницької продукції, овочів та фруктів.

При цьому, як підкреслюють аналітики, споживачі сприйняли подорожчання продовольчих товарів як належне і продовжували купувати ці товари за новими цінами. Це, у свою чергу, стримувало подальше підвищення цін на продовольство: причина і наслідок, так би мовити, мінялися місцями. Така ситуація, мабуть, певною мірою пов'язана з обмеженістю потенційних альтернативних напрямів використання зростаючих доходів значних верств населення. Очевидно, не маючи стимулів до надто жорсткої економії коштів для придбання дорогих товарів, певні верстви населення не відповідають скороченням споживання продовольчих товарів попри підвищення цін на ці товари.

Стимулювала зростання цін на продовольство в Україні й кон'юнктура світового ринку, що проявляється в підвищенні попиту на продовольство та зростанні цін на нього. Особливо яскраво це проявилось у стрімкому зростанні цін на соняшникову олію, яка виявилася лідером серед продовольчих товарів в Україні за темпами подорожчання. Дещо повільніше зростали ціни на інший український експортний продукт – зерно. У цьому випадку, крім кон'юнктури

світового ринку, свою стримуючу роль, мабуть, відіграло і запроваджене урядом обмеження на експорт зерна з України.

Між тим перепони на шляху експорту української м'ясо-молочної продукції до Росії, створені російським урядом, стали досить суттєвим чинником, що обмежував зростання цін на ці товари Україні. Адже основними імпортерами української тваринницької продукції є країни СНД, і перш за все – Росія, а зовсім не країни далекого зарубіжжя. У Європі, наприклад, українські продовольчі товари тваринного походження поки не торгуються в обсягах, що могли б істотно впливати на їх виробництво в Україні. З іншого боку, внутрішній попит в Україні не зміг повною мірою компенсувати обмеження експорту м'ясо-молочної продукції. Це, у свою чергу, значною мірою стримувало зростання цін на зазначену групу товарів в Україні.

Як зазначає кореспондент «Контрактів», з посиланням на висловлювання аналітика Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) О. Жолудя, головна причина подорожчання продовольства в Україні – неврожай зернових. За попередніми оцінками, цього маркетингового року (2006/2007) зібрано близько 29 млн т зернових за потреби України щонайменше у 27–28 млн т. Як ланцюгова реакція на в середньому подвійне зростання цін на пшеницю, кукурудзу та фуражні зернові на внутрішньому ринку зросла вартість борошна, макаронних і кондитерських виробів, м'ясо-молочних продуктів та яєць.

Почасти, підкреслюється в згаданому вище діловому тижневику, на загальне зростання цін вплинуло подорожчання пального. «Російське «чорне золото» дорожчає: рік тому українські нафтопереробні заводи (НПЗ) закуповували нафту в Росії за ціною 180,7 дол./барель, тепер – по 223,9 дол./барель», – зазначає експерт центру «CASE – Україна» О. Кравець. А російська нафта слугує сировиною для виготовлення основної частини дизельного пального, бензину та мазуту на вітчизняних НПЗ, що, у свою чергу, так чи інакше використовується при виробництві продовольчих товарів. Тому подорожчання пального автоматично збільшує собівартість, а відтак – і ціну продовольства.

Не можна відкидати й інших чинників зростання собівартості продовольчих товарів, а відтак – і їх ціни. Зокрема, ідеться про подорожчання робочої сили завдяки підвищенню заробітної плати в сільському господарстві й харчовій промисловості та збільшенню обсягів різноманітних соціальних виплат.

Крім того, вже згадуваний вище доктор економічних наук А. Ревенко наголошує, що більша частина вітчизняних продуктів рослинництва і тваринництва «виробляється в господарствах населення, і їхня реалізація за вищими цінами є основним джерелом збільшення їхніх грошових доходів, які відстають від зростання номінальної заробітної плати найманих працівників і службовців. Якщо, звичайно, погодитися з тим, що ціни підвищувалися на самому початку виробничого ланцюжка». Правда, яка частина від приросту ціни закупленої сільськогосподарської пішла в доходи селян-виробників, а яку частку отримали перекупники достеменно судити досить важко. Звідси

закономірно постає питання про можливість подальшого зростання вартості робочої сили в сільському господарстві та відповідно – підвищення цін на сільськогосподарську сировину та продовольство завдяки впливу цього фактора.

Свій внесок у подорожчання продовольства на міжнародних ринках, а відтак – і в Україні, зробила величезна емісія долара, до якої останніми роками вдається Федеральна резервна система США для фінансування дефіциту державного бюджету та платіжного балансу цієї країни. Прискорена емісія американського долара і пов'язане з цим зростання світових цін сприяли тому, що до України у значно більших обсягах, ніж раніше, почала надходити іноземна валюта у формі виручки вітчизняних експортерів та іноземних інвестицій. Для підтримки стабільного курсового співвідношення української гривні до американського долара Національний банк України викупив з початку 2007 р. на міжбанківському ринку більш як 7 млрд дол., емітувавши й вливши таким чином у грошовий обіг України понад 35 млрд грн. У цілому за перші десять місяців 2007 р. обсяг грошей в українській економіці зріс на 35, 9 %. І це, у свою чергу, теж слугувало досить потужним чинником збільшення доходів населення, а відтак – і зростання цін на продовольство.

На думку експертів, підкреслює оглядач ділового тижневика «Контракти», зростання цін в Україні деякою мірою спровоковане інфляцією у країнах-сусідах – СНД і Східної Європи. «За останні кілька років колись закрита українська економіка стала відкритою за рахунок активної зовнішньоекономічної торгівлі. Тому ціни в Україні практично зрівнялися з російськими або польськими», – пояснює В. Кравчук, експерт Інституту економічних досліджень і політичних консультацій. Певною мірою зазначене стосується й цін на деякі продовольчі товари, особливо найбільш транспортабельні з них, та сільськогосподарську сировину для їх виробництва.

Потужним фактором подорожчання продовольчих товарів в Україні слід вважати монополізацію різних сегментів вітчизняного продовольчого комплексу. Правда, необхідно підкреслити, що, через недосконалість українського антимонопольного законодавства, йдеться не про доведені в судовому порядку факти, а про досить численні експертні оцінки. Однак означені оцінки, як правило, логічно аргументовані й визнаються досить широким колом фахівців.

Так, у своїй статті у «Дзеркалі тижня» (2007. – № 44. – С. 1,7) голова Антимонопольного комітету України (АМКУ) О. Костусев аналізує механізми монополістичної діяльності на прикладі вітчизняного ринку рослинної олії. Він підкреслює, що обсяг виробництва рослинної олії на душу населення в Україні в 3,7 рази перевищує рекомендовані медициною норми її споживання. Тому навіть цьогорічне зростання експорту не могло зумовити дефіциту цього товару на внутрішньому ринку. А стрімке зростання ціни, на думку О. Костусева, пов'язано з тим, що «ринок соняшникової олії в Україні має досить специфічну структуру. Дві третини його виробництва припадає на сім бізнес-груп: «Бурге», «Кернел Груп» – «Чумак», «Зерноторгова компанія», «Каргілл», Пологівський МЕЗ, Вінницька промислова компанія і «Славолія». Змовитись між собою про

спільне підвищення цін, орієнтуючись на зовнішні, цим компаніям нескладно, тим більш що існує Асоціація «Укроліяпром» – легальний канал обміну інформацією.

Самі маслороби, щоправда, пояснюють зростання цін на олію підвищенням вартості основної сировини-насіння. Воно справді подорожчало, але темпи зростання цін на олію в липні – жовтні виявилися в півтора раза вищими, ніж на насіння соняшнику. При цьому вартість інших складових виробництва рослинної олії практично не змінилася. Все це дає підстави для висновку про картельну змову. Зрозуміло, поки розгляд Антимонопольним комітетом справи про порушення не закінчено, чіпляти на будь-кого ярлики правопорушників не можна». Як бачимо, О. Костусев робить акцент саме на юридичних аспектах проблеми доведення фактів картельних угод на українських ринках.

Однак, з одного боку, як уже зазначалося вище, експерти звертають увагу на недосконалість вітчизняного законодавства щодо механізмів боротьби з картельними змовами. А з іншого – у діловій пресі наводяться повідомлення про фактичні прояви монополізму на вітчизняних ринках продовольчих товарів. Як зазначає кореспондент ділового тижневика «Контракти», «на ринку м'яса птиці і яєць, наприклад, працює кілька десятків птахофабрик та продовольчих компаній. Однак більшість з них контрольовані великими гравцями, які диктують роздробу і споживачам свої цінові умови».

Недосконалим є й механізм державного регулювання цін на продовольство, на чому акцентує увагу й голова АМКУ О. Костусев у цитованій вище статті. Наприклад, встановлення граничного рівня рентабельності (відсоткового відношення прибутку від реалізації товару до його собівартості) як критерію визначення граничної ціни продовольчих товарів, і зокрема хліба та хлібобулочних виробів, зовсім неперешкоджає зростанню ціни цих товарів. Адже, за наявності такого механізму ціноутворення, постачальникові товару гарантується не лише відшкодування практично будь-якої собівартості його товару, а ще й певний прибуток, що якраз напряму й залежить від величини собівартості. Тобто чим більша абсолютна собівартість товару, тим більший і абсолютний прибуток від його продажу. Це, у свою чергу, аж ніяк не стримує зростання цін. Це визнав і голова АМКУ О. Костусев.

Наведений механізм державного регулювання цін, що притаманний, наприклад, хлібопекарській промисловості, якраз і вигідний великим комерційним структурам, особливо таким, що в той чи інший спосіб хоча б частково об'єднують послідовні ланки виробництва кінцевого продукту. Це можуть бути структури холдингового типу. У вертикально інтегрованих холдингах, наприклад, існує можливість компенсувати порівняно невеликий прибуток від продажу кінцевої продукції за відносно невисокими цінами (наприклад, хліб) за рахунок високих внутрішньо корпоративних цін на проміжну продукцію (зерно, борошно).

Причому, за словами О. Костусева, лише 16 регіонів України (з 27 регіонів) скористалися повноваженнями, наданими урядом місцевим органом

виконавчої влади для регулювання цін на окремі види продовольства, зокрема хліб і борошно. Та й 15 з них як метод регулювання цін було обрано розглянутий вище й до того ж хибний за своєю економічною природою механізм встановлення граничних рівнів рентабельності виробництва хліба та борошна.

Як свідчить досвід, місцева влада далеко не завжди зацікавлена активно протидіяти підвищенню цін на продовольство, принаймні якщо такі ціни не зростають надто швидко. Значною мірою це може бути обумовлене існуванням конфлікту інтересів, коли представники місцевої влади мають якісь спільні інтереси з виробниками та продавцями продовольства. До речі, інформація, що часом потрапляє до ЗМІ, дає підстави припускати, що такі конфлікти інтересів на місцях, у регіонах не є якимось значним винятком з правил.

Між тим у контексті цьогорічного прискореного подорожчання продовольства в Україні закономірно постає питання про вплив цього процесу на рівень життя населення і зворотного впливу новосформованого рівня реальних доходів населення на кон'юнктуру ринків різних видів продовольчих товарів й на соціально-політичну ситуацію в Україні в цілому.

У «кошику» Держкомстату для обрахунку індексу споживчих цін (інфляції) за 2006 р. на продукти харчування та безалкогольні напої припадає 55 % від сукупного обсягу споживання населення у вартісному обчисленні. Причому через зростання доходів населення України частка його витрат на продовольство в сукупних витратах скорочується. Так, у I півріччі 2006 р. частка витрат на харчування у структурі сукупних витрат домогосподарств України становила 57,3 %, а у I півріччі 2007 р. – вже 54,3 %. Поряд з цим деякі фахівці наголошують, що структура споживчого кошику товарів і послуг, яку Державний комітет статистики України використовує для обчислення темпів інфляції, застаріла й не повною мірою враховує зрушення в доходах і витратах населення, що відбулись останніми роками. І треба визначити, що для таких тверджень існують досить вагомні підстави.

Із зростанням доходів населення не лише зменшується частка витрат на продовольство в сукупних витратах покупців на динаміку ціни продовольчих товарів. У суб'єктивному сприйнятті факт зростання цін продовольчих товарів звичайно якимось фіксується. Але для людей з відносно вищими доходами подорожчання продовольства може не мати такого значення, як здорожчання інших товарів і послуг. За таких обставин прогнозування динаміки рівня добробуту населення України, як чинника формування цін продовольчих товарів, стає нагально важливим. Між тим вирішення цього методично важливого питання на практиці видається не таким вже й простим, оскільки постає питання за якого рівня доходів населення ціни на продовольство істотно змінюються?

Так, Держкомстат у своєму «Обстеженні домогосподарств України за 2006 рік» визначив рівні бідності населення за різними критеріями. Адже, як свідчить досвід, саме бідні люди у своїй поведінці найчутливіші до зміни цін на продовольство. ООН, наприклад, визначила абсолютний поріг бідності до 2013 р. для країн Східної та Центральної Європи і СНД за вартістю добового

споживання в розрахунку на умовного дорослого нижче 4,30 дол. США (за паритетом купівельної спроможності – ПКС) і для розвинутих країн – нижче 14,76 дол. (за ПКС). При цьому треба підкреслити, що відповідно до паритету купівельної спроможності курс гривні відносно долара США значно вищий від офіційного. Як слушно зазначає з цього приводу кореспондент «Дзеркала тижня», «їхні» 4,30 доларів приблизно дорівнюють «нашим» п'яти гривням».

Тому, мабуть, не дарма, якщо виходити з вартості добового споживання менш ніж 4,30 дол. США (за ПКС), то в Україні у 2006 р. лише 1 % населення належало до категорії бідних. Навіть у першому післякризовому – 1999 р. бідними за такими критеріями було лише 14,0 % населення України. Якщо ж виходити з рівня вартості добового споживання нижче 14,76 дол. США (за ПКС), встановленого ООН для розвинутих країн, то до категорії бідних у 2006 р. треба було б віднести вже 56,6 % населення України.

У контексті проблеми, що аналізується, розглянемо рівні бідності в Україні й за деякими іншими критеріями. Так, якщо виходити з енергетичної цінності добового раціону харчування нижче 2100 ккал, то до категорії «бідних» треба віднести 14,2 % населення України. Однак в українській державі категорія «бідність» має насамперед соціальне, а не суто фізіологічне, наповнення. Адже зазначеного вище рівня енергетичної цінності добового раціону харчування можна досягти завдяки його різній продуктивній структурі. Залежно від цієї структури різнитиметься й вартість харчових раціонів. Причому зазначена різниця у вартості раціонів може бути вельми істотною.

Якщо ж визначити рівень бідності за вартістю місячного споживання нижче встановленого в Україні прожиткового мінімуму, то за інформацією, наведеною в газеті «Дзеркало тижня» з посиланням на «Обстеження домогосподарств України за 2006 рік», проведеного Державним комітетом статистики, до категорії «бідних» у 2006 р. треба було б віднести 33,0 % населення Української держави. Правда, на офіційному сайті Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua) повідомляється, що у 2006 р. чисельність населення із середньодушовими сукупними витратами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум становила 50,9 % від усієї чисельності населення України. Розбіжності однотипних статистичних показників, обчислюваних Держкомстатом, що описують одне й те саме соціальне явище, можна пояснити методичними розбіжностями обрахунку цих показників. Крім того, треба брати до уваги, що з ряду причин, як, наприклад, часткове задоволення потреб населення за рахунок продуктів харчування власного виробництва, наявність тіньової економіки тощо, наведені вище показники можуть зовсім точно відображати реальну ситуацію. Ймовірність таких похибок враховуватиметься при подальшому аналізі.

Принагідно зазначимо, що частка бідних в Україні, визначена за всіма переліченими вище критеріями протягом 2000-х років, впевнено скорочувалась, хоча темпи цього скорочення й різнились між собою залежно від обраного критерію визначення рівня бідності в Україні.

Однак у контексті аналізу сучасних та прогнозу перспективних тенденцій зміни цін на продовольство в Україні, нас насамперед цікавитиме той рівень

добробуту населення, при якому його попит на продукти харчування не залежатиме від порівняно незначних (принаймні у межах 10 %) змін рівня цін на продовольчі товари. Для цього досить репрезентативним індикатором може слугувати так звана суб'єктивна бідність, тобто самооцінка населенням свого матеріального становища. І є підстави припустити, що саме така самооцінка є тим регулятором, що значною мірою визначає структуру споживання населення і рівень цін різних товарів, прийнятний для різних категорій покупців.

З метою визначення суб'єктивної бідності обстежуваних респондентів за рівнем сукупних витрат у розрахунку на умовно дорослого в Україні поділили на п'ять 20-відсоткові групи. У першій групі з найнижчим рівнем сукупних витрат бідними себе вважали 94,2 % респондентів. Однак дуже симптоматично, що навіть у п'ятій групі респондентів, в якій рівень сукупних витрат був найвищим, бідними себе вважали 68,3 % респондентів. А середній показник суб'єктивної бідності для України у 2006 р. становив 84,5 %. У цілому серед 60 % респондентів бідними себе вважали 85,2–94,2 % опитаних.

Як наголошує директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України Е. Лібанова, останніми роками «фантастично виросла межа бідності, яку визначає саме населення... Зараз приблизно половина населення визначає її на рівні середньої заробітної плати, а близько 20 % – на рівні двох із половиною середніх зарплат». На її погляд, «у такій ситуації винна еліта: у першу чергу політична, у другу – економічна».

«Політична еліта, намагаючись купити популярність, вдалася до соціальних трансфертів. Немає прагнення підвищити якість життя, підняти заробітну плату, зате є прагнення дати трансферти і практично відкупитися». А економічна еліта, на думку Е. Лібанової, «всіляко демонструє свій добробут, не розуміючи, що її поведінка провокує, тисне на мізки середньої людини... Україна посідає в Європі третє місце з кінця за ВВП на душу населення (гірше, аніж у нас, справи лише в Албанії та Молдові), але при цьому за обсягами продажу дорогих автомобілів ми в першій європейській п'ятірці».

Таким чином, поведінка вітчизняної еліти задає певні відносно нові стандарти споживання і соціальні стандарти взагалі, до яких прагне значна частина населення України. Причому означені соціальні норми за своїм грошовим еквівалентом вищі за свої попередні аналоги, що функціонували в суспільстві раніше. А це у свою чергу позначається на споживацьких настроях.

Проведений аналіз дає змогу зробити деякі припущення, своєрідну робочу гіпотезу, що полягає в такому. Зростання добробуту переважної частини населення України, що спостерігалось останніми роками, підвищило соціальні стандарти споживання продовольчих товарів. І ця тенденція, очевидно, триватиме протягом принаймні одного-двох наступних років, навіть попри зростання цін на продовольство. Адже якісне харчування переважною більшістю населення нині визначається як нагальна необхідність і соціальна норма, до реалізації якої слід прагнути чи не першочергово. Якщо виходити з цього постулату, то треба очікувати, що більша частина населення України прагнучиме найближчим часом якщо не покращити, то принаймні зберегти

кількісні та якісні характеристики свого харчового раціону. Мабуть, тільки для найбідніших верств населення ймовірна ситуація, коли заради придбання якихось товарів і послуг вони погіршуватимуть свій харчовий раціон, впливаючи так чи інакше на ринковий попит на різні продовольчі товари.

На думку доктора економічних наук А. Ревенко (Інститут економіки і прогнозування НАН України), «нинішнє підвищення цін передусім торкнеться домогосподарств пенсіонерів, які живуть самі, і непрацюючих пенсіонерів. А це – 27,7 % усіх домогосподарств України. У 2006 р. їхні витрати на продукти харчування становили 60,9 % від грошових споживчих витрат порівняно з 49,0 % в інших групах населення. І номінальне підвищення пенсій протягом року, особливо мінімальних, не покриє зрослих витрат на харчування, призвівши до реального зниження життєвого рівня людей похилого віку».

Крім згаданих А. Ревенко, існують й інші верстви населення, які через низькі середньодушові доходи будуть змушені у той чи інший спосіб змінювати структуру свого харчового раціону залежно від темпів зростання цін на продовольство. До таких категорій можна віднести молоді сім'ї з дітьми та багатодітні сім'ї.

У цілому, враховуючи наведені вище міркування щодо рівнів бідності населення, частку населення України, що може реагувати на зростання цін скороченням обсягів споживання певних продовольчих товарів, а точніше – зміною структури свого харчового раціону, можна оцінити на рівні 35–45 % від сукупної чисельності населення України. Причому споживчий попит змінюватиметься неоднаково за різними видами продовольчих товарів, а відтак – і на ринках цих товарів.

Звичайно, більша частина населення навряд чи радикально змінюватиме структуру свого харчового раціону навіть при тих темпах зростання цін на продовольство, які спостерігались протягом 2007 р. Однак не звертатимуть уваги на подорожчання продовольства лише найзаможніші верстви населення, а це – не більше 10 % від усього дорослого населення України. Для решти українського населення динаміка цін на продовольство, крім всього іншого, – один з ключових індикаторів економічної та соціально-політичної ситуації в Україні з усіма наслідками, що з цього випливають.

Для прогнозу тенденцій розвитку цінової ситуації на продовольчому ринку ми спробуємо застосовувати результати проведеного вище дослідження чинників ціноутворення для аналізу цінової ситуації на ринках конкретних продовольчих товарів. Адже факти свідчать, що вплив різних факторів ціноутворення на динаміку цін різних продовольчих товарів неоднаковий. Водночас треба також враховувати вплив на ціну продовольства чинників, так би мовити, загальної дії, як, наприклад, оподаткування або ж емісія грошей.

До того ж треба враховувати, що вплив одних і тих самих факторів формування цін на продовольство в Україні буде різним залежно від періоду дії цих чинників: короткотермінового чи довготермінового. Так, у короткотерміновому періоді дуже часто не варто очікувати на радикальну зміну характеру впливу різних факторів формування цін на продовольчі товари – зберігається інерція усталеної динаміки економічних процесів. Тоді як у

довготерміновому періоді можуть мати місце досить радикальні зміни в характері дії тих чи інших факторів ціноутворення.

Якщо розглядати з цих позицій емісію грошей як чинник загальної дії на динаміку цін продовольчих товарів, то можна зробити деякі припущення. У найближчі рік-два навряд чи радикально зміняться умови надходження вільноконвертованої валюти (ВКВ) в Україну, хіба що може дещо, через підвищення цін на енергоносії, зменшаться обсяги нетто – надходжень ВКВ в Україну. І хоча посадовці Національного банку України (НБУ) і експерти наголошують на майбутньому переході від політики фіксованого курсу гривні до долара США до певного курсового коридору, у межах якого залежно від обставин змінюватимуться співвідношення гривня/долар, однак все одно обсяги емісії гривні (тобто темпи зростання ступеня монетизації української економіки) у найближчі рік-два навряд чи радикально зміняться. Правда, після нинішнього значного зростання цін на продовольство навряд чи збільшення грошової маси, принаймні теперішніми темпами, зможе суттєво вплинути на динаміку цін продовольчих товарів в Україні. До того ж вітчизняна практика 1997–2007 рр. свідчить, що приріст офіційного рівня монетизації української економіки в межах 1,6–7,5 % на рік не має політичного впливу на рівень інфляції.

Інерційним буде й вплив інших чинників загальної дії на динаміку цін продовольчих товарів. Так, попри всі недоліки українського антимонопольного законодавства, для його вдосконалення й імплементації нових змін у господарську практику необхідно принаймні один рік. Те ж саме стосується й системи оподаткування. Якщо влада строго дотримуватиметься всіх норм законодавства, то якісь суттєві зміни в системі оподаткування виробництва й продажу сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів можуть статися не раніше 2009 р. Звичайно, певні зміни в оподаткуванні діяльності продовольчого комплексу можуть відбутись й у 2008 р. Але оскільки цей процес породжуватиме конфліктні ситуації, причому цілком ймовірно досить гострі, то на значні зміни оподаткування виробництва й продажу сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів у 2008 р. розраховувати не має сенсу. Водночас наведені міркування аж ніяк не означають, що навіть у межах чинного законодавства виконавча влада не може вжити достатньо дієвих заходів із обмеження масштабів впливу згаданих вище інфляційних чинників продовольчого ринку.

Між тим, наприклад, президент асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» А. Ліссетса висловлює думку, що «років через п'ять усе великотоварне аграрне виробництво в країні будуть контролювати три сотні компаній, оскільки лише у великих аграрних холдингах є потенціал та ресурси. А це означає нагальну необхідність вдосконалення вітчизняного антимонопольного законодавства вже сьогодні, щоб в перспективі ситуації, коли більша частина цін на вітчизняному продовольчому ринку буде визначатися через механізм картельних змов.

Однак ключове значення для формування динаміки цін продовольчих товарів в Україні у 2008–2009 рр. матимуть фактори цін ресурсів для

виробництва означених товарів та споживчого попиту. Як зазначив директор Інституту економіки і прогнозування НАН України академік В. Геєць в інтерв'ю кореспонденту журналу «Експерт Україна», «згідно з останніми прогнозами, ціни на нафту й газ у середньостроковій перспективі сягнуть позахмарних висот. Так, нафта з часом буде коштувати двісті шістдесят доларів за барель. При цьому вже в наступному році (2008 р. – К. С.) вона може подорожчати до ста двадцяти доларів. Довготермінові прогнози також говорять про серйозний конфлікт між виробництвом продуктів харчування та біоенергетикою».

Звичайно, оскільки будь-який прогноз має ймовірний характер, то достеменно визначити ціну нафти і навіть природного газу, скажімо, у другій половині 2008 р. нині неможливо. Однак тенденція до подорожчання енергоресурсів сумнівів не викликає. Тому виробництво більш енерговитратної сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів отримає додатковий імпульс до подорожчання. Це стосується, наприклад, зерна, насіння соняшнику, цукрового буряка, а також тих продовольчих товарів, стосовно яких здійснюються значні транспортні витрати на доставку сировини й готового продукту.

Поза всяким сумнівом найближчими роками зростатиме й ціна робочої сили в сільському господарстві та харчовій промисловості. Це також сприятиме подорожчанням продовольства, особливо трудомісткого, як, наприклад, овочі, фрукти та виноград.

У цілому найближчими роками динаміка цін на продовольство в Україні визначатиметься практично включно співвідношенням попиту і пропозиції з конкретних груп товарів. І якщо попит на більшість продовольчих товарів поки має досить чітко виражену тенденцію до зростання, то щодо пропозиції цих товарів такої ж твердої впевненості немає. Принаймні з огляду на сезонність сільськогосподарського виробництва та відсталість матеріально-технічної бази вітчизняного сільського господарства та харчової промисловості. У подальшому ж, залежно від державної аграрної та промислової політики та інвестиційної активності підприємців за умов членства України у Світовій організації торгівлі, тенденції динаміки цін на продовольство, що склались, можуть зазнати суттєвих коректив. Тому зупинимось детальніше на перспективах цінової динаміки на ринках конкретних продовольчих товарів та сировини для їх виробництва.

Зерно, борошно, хліб. За визнанням експертів, зерно поряд із соняшником є найперспективнішим товарним продуктом вітчизняного сільського господарства. «Останнім часом зростає попит з боку наших покупців зерна – країн Близького Сходу та Північної Африки, відкриваються нові можливості його поставок в Індію та Західну Європу». Як бачимо, експортний потенціал вітчизняного зернового господарства вельми значний. Цей факт усвідомлюється і вітчизняними, й іноземними підприємцями. Не дарма, попри те, що сукупні потужності з перевалки зерна на експорт у портах України нині становлять 9,2 млн т на рік, на стадії проектування та будівництва перебувають термінали з перевалки зерна в портах сукупною потужністю 2–2,5 млн т. Між

тим, як зазначає кореспондент газети «Экономические известия», експерти (імена яких на жаль не називають) прогнозують, що обсяги експорту зерна в найближчі два-три роки можуть збільшитись на 45–55 % – за умови, що буде знято мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення.

Щодо таких темпів зростання експорту зерна, як і щодо зняття найближчим часом мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення є цілком обґрунтовані сумніви. Однак немає сумніву, що потенціал України з експорту зерна залишатиметься вельми значним і в найближчій, і в більш віддаленій перспективі. А відтак – внутрішньо українські ціни на зерно, звичайно за умов відсутності різноманітних бар'єрів, прагнуть зрівнятися з цінами світового ринку. Причому можливості українського уряду зі створення перепон на шляху експорту зерна із вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ) зменшуватимуться... Тому можна прогнозувати, що ситуація на світовому ринку стимулюватиме зростання цін на зерно в Україні. Звичайно, прояви цього процесу різнитимуться від року до року, але тенденція до зростання цін найімовірніше зберігатиметься. Конкретні ж прояви кон'юнктури зернового ринку, як і у всьому світі, залежатимуть від щорічних врожаїв цієї культури.

При цьому треба враховувати, що зростання цін на зерно спричинить ланцюгову реакцію подорожчання цілого ряду продовольчих товарів, для виробництва яких тією чи іншою мірою використовується зерно – борошна, макаронних та хлібобулочних виробів м'ясо-молочної продукції, яєць.

Що ж стосується внутрішньо українських цін на зерно у першій половині 2008 р., то кон'юнктура світового ринку, очевидно, сприятиме їх зростанню. Так, за даними Міністерства сільського господарства США, запаси пшениці у світі становлять 106,9 млн т – це мінімальний показник за останні 32 роки. У результаті вартість ф'ючерсних контрактів на торгах Чиказької фондової біржі перевищила 330 дол./т. За інформацією тижневика «Деловая столиця», у середині вересня 2007 р. на європейських біржах була зафіксована рекордна ціна продовольчої пшениці – 400 дол./т. Між тим станом на кінець жовтня 2007 р. Аграрний фонд закуповував у вітчизняних виробників пшеницю третього класу по 1399 грн/т. Правда, за повідомленням ділових видань, у жовтні 2007 р. ціна пшениці третього класу на українських біржах сягала 1500 грн/т. Хоча, за повідомленнями з регіонів, аграрії поки не поспішають продавати зерно державі, очікуючи, очевидно, на підвищення цін.

З іншого боку, уже наприкінці каденції уряду на чолі з В. Януковичем виникло питання про подвійне збільшення квоти на експорт зерна з України. Чи станеться це за уряду Ю. Тимошенко – поки невідомо. Цікаво, що Міністерство сільського господарства США прогнозує, сукупний обсяг експорту зерна з України у 2007/2008 маркетинговому році становитиме 2,51 млн т. А це практично відповідає новозапропонованій квоті на експорт зерна з України.

Між тим кореспондент газети «Экономические известия» цитує аналітика інвестиційної компанії «Мілленіум Капітал» Б. Кочубея, оскільки частка зерна

у зовнішньоторговельному балансі України незначна, то запровадження режиму вільної торгівлі зерном не впливатиме суттєво на поліпшення цього балансу. Тому на збільшення квот на експорт зерна з України можна очікувати лише в тому випадку, якщо це не протидіятиме найважливішим завданням уряду Ю. Тимошенко. Але, як би там не було, на українському ринку поки поширені очікування щодо збільшення квот на експорт зерна з України. І ці очікування можуть стимулювати деяке підвищення внутрішніх цін на зерно у I кварталі 2008 р., поки діють урядові обмеження на експорт зерна встановлені до квітня 2008 р. Якщо експортні квоти на зерно все-таки будуть збільшені, то внутрішні ціни на зерно в Україні зростатимуть, прагнучи до світового рівня. А якщо квоти на експорт зерна не будуть збільшені, то внутрішні ціни на зерно в Україні можуть стабілізуватись на березневому рівні чи, з наближенням нового врожаю, навіть трохи знизитись. Правда, у такому разі сільгоспвиробники можуть недоотримати кошти, які б стали їм у нагоді для посівної кампанії 2008 р.

Що ж стосується світових цін на зерно у другій половині 2008 р., то якщо в основних світових регіонах-виробниках зерна не станеться значного погіршення погодних умов, то ціни підвищаться ненабагато. Адже, за даними Міжнародної ради із зерна, посівні площі, наприклад, під озиму пшеницю у світі у 2008 р. будуть збільшені порівняно з 2007 р. на 4 % і становитимуть 222 млн/га. Однак оскільки зерно останніми роками використовується не лише для харчових цілей, а й для виготовлення біопалива, то ціна на нього на міжнародних ринках, а відтак і в Україні, матиме стійку тенденцію до зростання.

З підвищенням цін на зерно в Україні з'являться додаткові стимули для збільшення цін на борошно та хлібобулочні вироби. Із ціною на борошно ситуація в Україні вельми неоднозначна. З одного боку, посадовці Міністерства аграрної політики ще на початку грудня 2007 р. заявляли, що інтервенції борошна на ринок із державних запасів триватимуть до середини 2008 р. З іншого боку, деякі підприємці стверджують, що місцева влада розподіляє дешеве державне борошно серед близьких до неї бізнесменів. Зауважимо, що такі твердження з'являються досить часто у різних ЗМІ, але ні офіційних підтверджень, ні офіційних спростувань, у тому числі й у судовому порядку в ЗМІ не подається. Тому можна припустити, що випадки такого розподілу борошна з державних ресурсів таки мають місце. Тим більш, що вартість борошна в Держрезерві на 20–30 % нижча за ринкову. Це, звичайно, впливатиме на вартість хліба окремих виробників, однак не змінюватиме цінової ситуації на українському ринку хліба в цілому.

Між тим цінова ситуація на ринку хліба – надзвичайно резонансне не лише в економічному, а й у соціально-політичному плані питання.

Про зменшення суто економічного аспекту ціни хліба для українців найближчим часом свідчить таке. За три перших квартали 2007 р. сукупний випуск хлібобулочних виробів в Україні скоротився порівняно з відповідним періодом 2006 р. на 7,1 %, або на 108,1 тис. т. Водночас, за повідомленням операторів ринку, зростають обсяги продажу дорогих, чи навіть елітних, сортів

хліба. А це означає, що скорочення обсягів сукупного виробництва відбувається за рахунок зменшення випуску дешевих сортів хліба. Така ситуація цілком закономірна. Адже, як зазначає кореспондент тижневика «Деловая столица», «якщо рентабельність випічки соціальних сортів хліба становить 2–3 %, то елітних мучних виробів – десятки відсотків. Тому не дивно, що увійти в цей сегмент мають намір найбільші холдинги країни».

Разом з цим існує ряд чинників, які загострюють питання ціни хлібобулочних виробів. Попри те що за останні роки реальні доходи населення збільшилися, частка населення України, для якого вартість хліба є важливим чинником добробуту, залишається ще досить вагомою. До того ж історично склалось, що для широких верств населення часто незалежно від рівня їх доходів, ціна хліба є наочним індикатором економічної ситуації в Україні і відповідно – індикатором ефективності роботи державної та місцевої влади. Тому надзвичайно резонансним характером цього питання й обумовлена підвищена увага відповідних чиновників до ціни хлібобулочних виробів та прагнення представників влади контролювати означені ціни.

Останнє досить часто суперечить логіці бізнесу та економічного розвитку підприємств. Пекарі скаржаться, що стабілізація ціни хліба за одночасного зростання цін складових його собівартості приводить до збитковості виробництва й навіть несе у собі загрозу руйнації галузі. Як повідомив на початку листопада 2007 р. кореспондент «Дзеркала тижня», наприклад у Донецькій області «порівняно з минулим роком, коли востаннє переглядалася ціна на хліб, газ для печей на хлібокомбінатах подорожчав із 757 грн до 996 грн за тис. куб. м. Електроенергія подорожчала на 19,3 %, борошно – на 20,1, мінімальна заробітна плата зросла на 12 %. Можливість стримування цін за рахунок поставок Держрезерву вичерпана». А зростання собівартості хліба, на думку галузі, якраз й обумовлює необхідність підвищення ціни продажу хлібобулочних виробів.

Так, після закінчення парламентських виборів оператори хлібного ринку в Миколаєві прогнозували підвищення ціни хліба на 9 %, у Запоріжжі, Одесі та Криму – на 10 %, у Дніпропетровську, Львові, Рівному, Івано-Франківську, Харкові та Чернівцях – на 15 %, у Вінницькій області – на 18 %, у Донецьку – на 20 %.

Між тим оскільки хліб є мало транспортабельним товаром, розміщення виробництва якого залежить від розміщення споживачів, то будь-який аналіз функціонування хлібного ринку доцільно проводити перш за все на регіональному рівні, де й відбувається формування цін. Різноманітні ж загальноукраїнські порівняння досить часто є некоректними для цілей ціноутворення. У зазначеному вище контексті великі хлібні холдинги є, по суті, регіональними монополістами.

Так, до асоціації «Донбасхліб» входять 19 хлібокомбінатів із 46, що є в цьому регіоні. Крім того, у області є близько 200 міні-пекарень. Однак частка підприємств асоціації «Донбасхліб» у сукупному виробництві хліба Донецькій області за різними оцінками становить від 60 до 80 %. Органи АМКУ у тому числі, як визнав його голова О. Костусєв, й через недоліки вітчизняного

конкурентного законодавства, як правило, не виявляють фактів монопольної змови хлібних бізнесменів. Однак фактична роль монополістів, яку виконують великі комерційні структури цієї галузі, лише додає гостроти процесу формування ціни хлібобулочних виробів, стимулюючи появу конфліктних ситуацій.

Так, у жовтні 2007 р. виник конфлікт між Одеською облдержадміністрацією та одним з найбільших виробників хліба в регіоні ВАТ «Одеський коровай» з приводу цін на хлібобулочні вироби, що входять до холдингу «ТіС», контролюваного М. Табачником і В. Слабовським, з приводу цін на хлібобулочні вироби. Цей конфлікт висвітлив наявність значної диференціації цін на хлібобулочні вироби і те, що саме елітні сорти хлібобулочних виробів є найрентабельнішими.

Водночас конфлікт засвідчив, що підприємці не бажають розкривати інфляцію про механізми формування цін на хлібобулочні вироби. Це дає підстави підозрювати їх у маніпулюванні означеними цінами та приховуванні інформації про реальний стан хлібопекарних підприємств. Адже не дарма у хлібопекарській галузі спостерігається тенденція до концентрації капіталу, що засвідчує інвестиційну привабливість таких підприємств. У контексті сказаного показово, що після згаданого конфлікту вже у грудні 2007 р. ВАТ «Одеський коровай» на 10 % підвищив ціну лише на елітні сорти своєї продукції – хліб марки «Євро» – та здобу, що дає 20 % від усього асортименту.

З іншого боку, далеко не всі хлібопекарські підприємства, особливо ті, що розташовані в сільській місцевості, є прибутковими. Гостро стоїть і проблема модернізації виробництва, яку, на думку пекарів, можна розв'язати завдяки підвищенню цін на хлібобулочні вироби.

Тому проблема ціни хліба в Україні має два аспекти: короткотерміновий (тактичний) і довготерміновий (стратегічний). Протягом кількох найближчих місяців нинішній Кабінет Міністрів ще може зберігати традиційні, переважно адміністративні важелі регулювання цін на хліб і певною мірою у такий спосіб хоча б без резонансних подій подолати символічні 100 днів своєї каденції, які так люблять ЗМІ. Якщо підприємці будуть у цей період зберігати свою випробувану тактику диференційованого ціноутворення, яка була проаналізована вище, а на так звані соціальні сорти хліба підвищити ціни в межах 5 %, то гострих конфліктів із споживачами та владою їм вдасться уникнути.

У подальшому ж уряду доведеться вирішувати дилему. Зберігати усталену систему регулювання цін, поглиблюючи таким визрівання інвестиційну кризу у хлібопекарській галузі, чи ліквідувати цю систему при одночасному переході до прямих бюджетних компенсацій подорожчання хліба найбільшим верствам населення. У цьому випадку ціни на хлібобулочні вироби в Україні, мабуть, спочатку досить стрімко зростуть. А потім можна очікувати на трансформацію асортименту хлібобулочної продукції відповідно до попиту з одночасною стабілізацією цін.

Цукор. На тлі стрімкого зростання протягом 2007 р. цін на більшість продуктів харчування в Україні, порівняно мало уваги ЗМІ привертала до себе

ситуація з цінами на цукор. І це цілком природно. Адже, як зазначалося вище, за підсумками перших десяти місяців 2007 р. ціна цукру знизилася на 5,1 %, а у наступні місяці поступово почала зростати, наближаючись до рівня собівартості виробництва.

Така ситуація цілком піддається поясненню. Щорічне споживання цукру в Україні становить приблизно 2 млн т. Експорт не перевищує 100 тис. т. Перехідні запаси цукру із сезону цукроваріння 2006 р. за різними оцінками наприкінці 2007 р. становили 0,7–1,0 млн т. Враховуючи відсутність перспектив радикального нарощування обсягів експорту цукру у 2008 р., перевищення попиту цього товару над його пропозицією в Україні можна оцінити в межах 0,4–0,7 млн т. Тому можна припустити, що протягом 2008 р. ціна цукру якщо й зростатиме, то, в основному, у межах показника інфляції. Та й то зростанню ціни цукру в Україні можуть сприяти хіба що сезонне збільшення попиту на нього та олігополістична структура ринку, коли пропозиція товару формується кількома (як правило до 10) великими гравцями. Не можна також відкидати і ймовірності того, що деякий період 2008 р. цін на цукор в Україні знижуватиметься.

Соняшник, рапс, рослинна, олія. Через стрімке підвищення світових цін внутрішні ціни в Україні на насіння соняшнику, рапсу та рослинну олію у 2007 р. демонстрували рекордне зростання.

Як зазначають оператори ринку, раніше насіння соняшнику сезонно дорожчало не більше ніж на 20 %, а у 2007 р. вже до початку збирання нового врожаю ціни підскочили на 70 %, почавши зростати вже у травні. Протягом 2007 р. насіння соняшнику в Україні подорожчало втричі: з рівня трохи більше 1 тис. грн/т до 3,3 тис. грн т. При цьому врожай соняшнику у 2007 р. – станом на 1 жовтня він трохи перевищив 4 млн т – був нижчим, ніж у 2006 р. (5,3 млн т) і у 2005 р. (4,7 млн т). У результаті стрімкого подорожчання сировини так само стрімко у 2007 р. зростали ціни на соняшникову олію. Тільки починаючи з липня 2007 р., ціна нерафінованої олії до кінця листопада того ж року зросла в 1,5 раза й становила 7200 грн/т. Стимулятором такого стрімкого зростання цін на насіння соняшнику та олію в Україні був швидкозростаючий попит на ці продукти на світовому ринку, обумовлений використанням олії не лише як харчового продукту, а і як сировини для виготовлення біопалива. З цієї причини в Україні почали стрімко зростати ціни на рапс та сою.

Водночас аналіз експортних оцінок дає підстави припустити, що основний злет цін на рослинну олію та сировину для її виробництва і на міжнародних ринках, і в Україні у 2007–2008 рр. уже відбувся. Враховуючи також високу активність АМКУ, не варто очікувати на якісь скоординовані картельні дії підприємців на вітчизняному ринку олії. Тому цілком ймовірно, що ціни на олію в Україні ще можуть зрости, але не набагато. Очевидно, десь у межах темпів інфляції.

За інформацією ЗМІ, посівні площі під соняшником у 2008 р. очікуються не менші, ніж у 2007 р. Тому сукупний валовий збір цієї культури залежатиме від погодних умов. Враховуючи характер погодних трендів за роками, можна

припустити, що валовий збір соняшнику у 2008 р. буде близький до показника 2007 р. Що ж стосується озимого рапсу, то наприкінці 2007 р. він займав 1,4 млн га, тоді як у відповідний період 2006 р. – лише 632 тис. га. Це дає підстави сподіватись, що валовий збір рапсу у 2008 р. буде аж ніяк не менший, ніж у 2007 р.

Якщо виходити з наведених вище міркувань щодо майбутнього забезпечення української масложирової промисловості сировиною, то можна припустити, що обсяги виробництва олії в Україні у 2008 р. будуть не меншими, ніж у 2007 р. Тому вагомі внутрішні українські підстави для значного зростання ціни олії в Україні відсутні. Збурюючим же чинником для українських споживачів буде й надалі залишатися ситуація на світовому ринку. Насамперед – використання олійних культур для виготовлення біопалива. Орієнтиром тут слугуватиме ціна на нафту. А якщо виходити з наведених вище прогнозів цін на нафту, то перспективи зростання світових цін на соняшник, рапс, сою та рослинну олію вельми сприятливі. Це буде потужним стимулом до зростання цін на олію в Україні на перспективу. І уряду доведеться бути готовим до такого перебігу подій й знаходити шляхи захисту інтересів українців з найнижчими доходами.

Картопля, овочі, фрукти. Картопля в Україні є продуктом виключно внутрішнього споживання. До того ж обсяги її споживання мають усталену тенденцію до скорочення. За таких обставин визначальними факторами для формування ціни на картоплю в Україні будуть її товарні запаси, зростання ціни робочої сили в сільському господарстві та динаміка інфляції (індексу споживчих цін).

У першій половині 2008 р. товарні запаси картоплі в Україні формуватимуться за рахунок урожаю 2007 р. та імпорту. Обсяги останнього, очевидно, будуть порівняно невеликі. Тому десь до кінці квітня – початку травня ціна на картоплю, мабуть, сезонно зростатиме. А у травні – червні подорожчання картоплі врожаю 2007 р. може прискоритись до поки на ринок не почне масово надходити картопля врожаю 2008 р. У цілому найближчі 3–4 роки на ціну картоплі в Україні визначальний вплив матимуть погодні умови формування щорічних врожаїв цієї культури.

Через несприятливі погодні умови 2007 р. виявився найнесприятливішим для вітчизняного овочівництва за останні вісім років. Поряд з несприятливими погодними умовами потужним чинником скорочення обсягів виробництва овочів в Україні у 2007 р., на думку керівника проекту „Агроогляд: овочі та фрукти” А. Ярмака, стало надвиробництво овочів у 2006 р. Рекордні обсяги виробництва овочів у 2006 р. висвітлили недостатній розвиток в Україні інфраструктури зберігання, торгівлі, переробки та експорту овочів, а також і фруктів. А це свідчить – розвиток овочівництва та садівництва в Україні вимагає значних інвестицій, що також може слугувати для виробників цієї продукції потужним стимулом підвищення цін продажу означених товарів.

Стимулюватиме подальше зростання цін на овочі в Україні й зниження мита на імпорт овочів Росією з 15 % до 5 % з 15 січня 2008 р.

Можна прогнозувати, що ціни на овочеву продукцію в Україні зростатимуть, хоча й нижчими темпами, ніж у попередній період, до початку масштабного надходження на вітчизняний ринок продукції нового врожаю. У другій половині 2008 р. ціна на овочі в Україні залежатиме від обсягів врожаю 2008 р. На більш віддалену перспективу зростання ціни на овочі стимулюватиметься збільшенням обсягів їх споживання в Україні та поступовим підвищенням ціни робочої сили в сільському господарстві. Що ж стосується погодних умов, то цей чинник, через вплив на коливання обсягів врожаю овочів, може сприяти як подорожчання, так і здешевленню овочевої продукції.

Невдалим виявився 2007 р. і для торговців фруктами, і для споживачів цієї продукції. Так, комерційний директор ТОВ „Квіза Трейд” Д. Каширін вважає, що не останню роль у відмові киян від вітамінної продукції відіграло загальне подорожчання продуктів харчування в Україні. „Покупці перерозподілили свої бюджети на користь продуктів першої необхідності: молочних, м'ясних виробів та ін., купуючи овочі та фрукти за залишковим принципом”, – вважає він.

До літа 2008 р. ціна на фрукти, звичайно, знижуватись не буде. І навіть якщо таке станеться у більш віддаленій перспективі, мінімальні ціни фруктів будуть все одно вищими від мінімальних цін 2007 р. і попередніх періодів.

М'ясо. Надзвичайно важливим є питання майбутньої динаміки цін на м'ясо за видами (яловичина, свинина, м'ясо птиці тощо). Причому, як стверджують експерти, і статистичні дані підтверджують їх оцінки, завдяки сірому імпорту, контрабанді у 2007 р. ціни на м'ясо в роздрібній торгівлі зростали значно повільніше, ніж за умови відсутності означених каналів надходження цього товару. Адже „затоварившись дешевою сировиною, переробники знизили закупівельні ціни на свинину й м'ясо птиці в середньому на 20–30 %. Щоправда, на рівні роздрібних цін це практично ніяк не позначилося”, – стверджує кореспондент аналітичного тижневика „Коментарі”.

Водночас на підставі узагальнення експертних оцінок можна говорити, що у 2007 р. посилилась цінова диференціація та нерівномірність розподілу обсягів попиту населення на м'ясо та м'ясопродукти. Наприклад, у Києві зростає попит на дорогі ковбасні вироби, а постачальники дешевших сортів цієї продукції переорієнтовуються більше на ринки інших регіонів.

Суттєві відмінності існують і з боку пропозиції різних видів м'яса. Так, у 2006 р., за даними Державного комітету статистики, в Україні було вироблено 581 тис. т м'яса птиці (у живій вазі). У 2007 р. зростання обсягів виробництва тривало, хоча остаточних підсумків Держкомстат поки що не зробив і не оприлюднив. А голова асоціації „Союз птахівництва України” О. Бакуменко прогнозує, що у 2008 р. обсяги виробництва м'яса птиці в Україні зростуть ще не менш як на 200 тис. т.

Стрімкому нарощуванню обсягів випуску м'яса птиці сприяє й висока концентрація цього виробництва. Так, 69 % обсягу виробництва цього продукту припадає на чотири компанії, у тому числі 55 % – на ВАТ „Миронівський хлібопродукт” і ЗАТ „Комплекс „Агромарс”. За оцінками

експертів, Україна у 2008 р. зможе повністю відмовитись від імпорту м'яса птиці. Таким чином, вітчизняний ринок цього товару наближається до стану повного насичення, коли вітчизняне виробництво задовольнятиме внутрішній попит в Україні.

Кардинально інша ситуація в українському скотарстві. Як наголошує голова асоціації „Укрм'ясопродукт” Г. Василик, станом на 1 жовтня 2007 р. поголів'я великої рогатої худоби в Україні скоротилось порівняно з аналогічним періодом 2006 р. на 8 %. При цьому близько двох третин поголів'я великої рогатої худоби зосереджено в селянських господарствах. Все це навіть за формування відносно сприятливих умов розвитку скотарства обмежує можливі темпи нарощування пропозиції на ринку яловичини вітчизняного виробництва.

Якщо виходити з повідомлень деяких видань, не поспішають збільшувати поголів'я худоби й виробники свинини. Хоча потенціал цієї галузі для відносно швидкого нарощування обсягів виробництва є.

При цьому виробники всіх видів м'яса будуть закладати в собівартість своєї продукції зростаючі витрати на корми (особливо такі, що потребують для свого виготовлення значних обсягів зерна), енергоносії та робочу силу. Причому перелічені чинники належать до категорії факторів довготривалого впливу.

Що ж стосується найближчого майбутнього, то, як слушно прогнозує кореспондент аналітичного тижневика „Коментарі”, після новорічних та різдвяних свят ціни на м'ясо трохи знизяться. А вже навесні 2008 р., з урахуванням скорочення поголів'я великої рогатої худоби і свиней, дорожнечу кормів і підвищення цін на енергоносії можна чекати на підвищення цін на м'ясо, насамперед – на яловичину і свинину в Україні.

На більш віддалену перспективу можна прогнозувати диференційоване зростання цін на м'ясо та м'ясопродукти в Україні залежно від попиту населення з різним рівнем доходів. Можна припустити, що найменше дорожчатимуть м'ясо птиці, деякі види субпродуктів та ковбасні вироби найдешевшого сегменту. Порівняно вищими темпами зростатимуть ціни на яловичину та свинину. А найбільший приріст цін можна очікувати в сегменті високоякісних м'ясопродуктів. При цьому перед вітчизняним тваринництвом стоїть потреба в нагальному його реформуванні. А це, у свою чергу, вимагає від держави належного балансу в проведенні податкової політики та регулювання цін.

Молоко та молочні продукти. З соціальних причин особливої гостроти набуває прогнозування цін на ринку молока та молочних продуктів. Адже, як підкреслюють фахівці, у 2007 р. ціни на молочні продукти зросли до рекордного рівня. Наслідком цього стало скорочення попиту на молочну продукцію середнього цінового сегменту. З цієї причини останнім часом скоротився обсяг попиту на молочні продукти, причому на деякі з них, як, наприклад, на тверді сири, досить суттєво. Каталізатором підвищення ціни на твердий сир в Україні слугувало розширення його експорту до Росії, де ціни вищі.

Взагалі-то в зростанні ціни на молоко й молокопродукти в Україні є об'єктивний та суб'єктивний аспекти. Перший полягає в скороченні обсягів виробництва молока в сільському господарстві, у тому числі й через скорочення поголів'я корів. Так, якщо, за даними Державної статистики, щорічне валове виробництво молока в Україні у 2003–2005 рр. становило 13,7 млн т, то в 2006 р. – 13,3 млн т. У 2007 р. процес скорочення виробництва молока в сільському господарстві (на 7 %) тривав, що загостило проблему забезпечення сировиною мало переробних підприємств.

Між тим експерти звертають увагу й на суб'єктивні аспекти зростання цін на молочну продукцію, що проявляється, зокрема, відповідними підприємницькими структурами „цінової спіралі”, очевидно, з розрахунком на зростаючі доходи населення. Є підстави говорити, що певною мірою ажіотажний попит на сировину для молокопереробних підприємств створювався штучно. У результаті, за офіційними даними, за перші дев'ять місяців 2007 р. порівняно з аналогічним періодом 2006 р. середня закупівельна ціна молока в сільськогосподарських підприємствах зросла на 40 % (до 1,61 грн за 1 л), а в господарствах населення – на 50 % (до 1,24 грн за 1 л). За даними операторів ринку, на кінець листопада 2007 р. сільськогосподарські підприємства продавали молоко переробникам по 2–2,5 грн за 1 л, а населення – по 1,5–1,7 грн за 1 л. Правда, у листопаді 2007 р. у деяких ділових виданнях з'явилась інформація, що на молочному ринку намітилась тенденція до здешевлення сировини.

Проведений аналіз дає підстави припустити, що потенціал суб'єктивних чинників зростання цін на молочну продукцію на сьогодні вже вичерпав себе. Адже подальше розкручування цінових перегонів на ринку молочної продукції загрожує вже його операторам-підприємцям серйозними збитками. Тому є вагомі підстави припускати, що протягом 2008 р., принаймні першої його половини, визначальними чинниками для формування цін на молоко та молочну продукцію в Україні будуть сукупний попит й темпи інфляції. Причому зміни величини сукупного попиту на молоко та молочну продукцію в Україні залежатимуть не стільки від попиту з боку населення України, скільки від можливостей експорту вітчизняної молочної продукції. Чим більше будуть обсяги її експорту, тим вищою буде і внутрішня ціна на молоко та молочну продукцію в Україні. Що ж стосується внутрішнього попиту на молоко і молочну продукцію в Україні, то можна вважати, що його величина у 2008 р. буде не меншою, ніж у 2007 р., а цілком ймовірно – й дещо більшою. Підставою для таких міркувань є нинішній стан вітчизняної економіки та соціально-політичний курс нинішньої влади. Тому можна прогнозувати, що темпи подорожчання молока та молочної продукції можуть на 10–15 % перевищувати темпи інфляції.

Між тим останнім часом у вітчизняну молочну промисловість активно проникає іноземний капітал, що лише посилює потенційну експертну орієнтацію цієї галузі. Тому, якщо у найближчі 2–3 роки процес скорочення поголів'я корів не повернути, то стрімкий зліт цін на молоко й молокопродукти в Україні може повторюватись неодноразово.

У контексті проведеного вище аналізу зазначимо, що для ефективного регулювання динаміки цін на продовольство необхідне ефективне поєднання антимонопольної та податкової політики держави із системою заходів у сфері інновацій та інвестицій, які б сприяли підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства та харчової промисловості України, особливо за умов вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) (*При підготовці роботи були використані такі видання: Дзеркало тижня. – 2007. – № 37, 39, 41–44, 48, 49; Інвестгазета. – 2007. – № 46; Коментарии. – 2007. – № 11, 41, 47, 48; Контракти. – 2007. – № 47, 51; ТОП–100. Рейтинг кращих компаній України; Експерт Україна. – 2007. – № 28, 39, 41, 43–45, 49; <http://www.ukrstat.gov.ua>).*

В об'єктиві – регіон

О. Ворошилов, канд. іст. наук,
старш. наук. співроб.

Закарпатські русини в незалежній Україні у відгуках ЗМІ

Православні русини, які проживають на Закарпатті, з моменту проголошення незалежності України виступають за створення власної автономії і визнання їхньої національності в масштабах усієї України.

Вони навіть провели референдум щодо автономії Підкарпатської Русі у складі України. І 78 % жителів Закарпатської області за це проголосувало. Оформили, щоправда, цю ідею як вимогу створення „самоврядної території”.

У 2007 р. діяльність політичних організацій русинів Закарпаття значно активізувалася. Не в останню чергу це було пов'язано з тим, що в березні того року Закарпатська обласна рада визнала існування національності „русини”.

5 травня 2007 р. в Ужгороді відбулася конференція закарпатського народного об'єднання, на якій останнє закликала ОБСЄ, ЄС, Росію і США узяти під контроль ситуацію навколо Закарпаття. За результатами конференції, її учасниками одноголосно було ухвалено резолюцію. Згідно з текстом резолюції, „центральної владі України, політичним колам західноукраїнських областей стосовно проблем Закарпаття необхідно виходити з того, що цей центральноєвропейський регіон ні історично, ні економічно, ні культурно, ні конфесійно ніколи не входив і не входить в адміністративну територію „Західна Україна”. Всі господарські, митні, юридичні інститути, перебазовані до м. Львів, повинні бути повернені в Закарпаття”.

Також зазначалося, що „у зв'язку з небезпечною ситуацією, яка формується навколо Закарпаття, і яка може мати негативний вплив на загальноєвропейську безпеку і стабільність, а також на процес реалізації етнічних прав корінних народів, які населяють Закарпаття, просимо гарантів європейської стабільності – ОБСЄ, Євросоюз, Раду Європи, Росію і США – узяти під свій контроль ситуацію навколо нашого регіону. З цією метою

просимо створити об'єднану групу спостерігачів для контролю за подіями, які можуть мати місце в результаті кризового розвитку ситуації на західних межах України, забезпечивши відповідне представництво в цій місії держав”.

Також пропонувалося підтримати пропозицію про створення Міжнародної асоціації слов'янської солідарності (МАС) з центром у м. Ужгород з метою всебічної підтримки „підкарпаторусинського центрально-європейського народу”.

У листопаді 2007 р. Асоціація русинських організацій Закарпаття „Сойм підкарпатських русинів” розповсюдила декларацію, в якій вимагала створення „самокерованої адміністративно-національної території під міжнародним контролем”, про що 20 листопада повідомив голова Сойму протоієрей Д. Сидор.

„16 років урядові кола Києва ухиляються від введення „русинського питання” в правове поле України, проводять на державному рівні політику геноциду русинського народу, грубо зневажаючи права і свободи людини”, – йдеться в документі.

Її підписанти просять „не приклеювати” русинам звинувачення в сепаратизмі. Декларацію планують надіслати керівництву Євросоюзу, Російської Федерації, Чеської Республіки, України.

У грудні 2007 р. у Бібліотеці-фондації „Російське зарубіжжя” відбувся історико-культурологічний семінар „Підкарпатські русини і Росія”, організований Русинським земляцтвом „Карпатська Русь”.

Виступаючи на цьому заході, голова Сойму підкарпатських русинів Д. Сидор, зокрема, заявив, що „на початку ХХІ століття в Європі відбувається відкритий, документально зафіксований геноцид русинського народу з боку офіційної влади України”.

„Українські власті цього не приховують, вони нікого не бояться і репресивно-адміністративними методами б'ють усіх, хто піднімає цю проблему. Благо зараз вони – головний козир Європи проти Росії, і їм все прощається”, – вважає Д. Сидор.

У своєму виступі він також говорив про те, що існує урядовий план України від 1996 р. стосовно етноліквідації русинського народу: „Українці оголосили, що русини – це українці.

...У центрі Європи йде геноцид народу, який приніс Росії і Святій Русі три складові частини, які її сформували – православ'я, писемність і руськість”. За його словами, русини Закарпаття існують в умовах тотальної інформаційної блокади. „Якщо там сядуть міжнародні експерти, то Україні доведеться відповідати в Гаазі”, – упевнений голова русинського Сойму.

Виступаючи на семінарі, експерт Інституту слов'янознавства РАН М. Досталь з цього приводу зазначила, що у 1996 р. Кабмін України прийняв „План заходів за рішенням проблеми русинів-українців”, згідно з яким слід було „чітко засвідчити і продекларувати позицію Української держави щодо безперспективності виділення Закарпаття на будь-якій основі, – культурній, етнічній, і, тим більше, адміністративно-територіальній. Планувалося розробити систему заходів щодо українізації Закарпаття у сфері мови,

культури, кадрової політики і створити підручники і твори, що інтерпретують історію „українців-русинів” Закарпаття як невід’ємної частини українського етносу. Ці заходи активно втілюються в життя”, – заявила М. Досталь.

Багато говорилось і про нелегітимність української влади на Закарпатті, а також у черговий раз було озвучено вимогу визнання самоврядної території Підкарпатська Русь, яка і по сьогодні не втратила свого права на самовизначення.

„Ми вважаємо, що зараз Україна вже на генетичному рівні не може вирішити це питання. Вони вважають нас ворогами, сепаратистами, вони кидатимуть нас у в’язниці, але вони ніколи не схочуть сісти з нами за стіл переговорів. У цьому випадку ми проситимемо міжнародне співтовариство розв’язати наші проблеми за межами України”, – заявив Д. Сидор.

Голова Союму підкарпатських русинів також наголосив, що Україна дотепер нелегітимно керує Закарпатською областю і у неї немає ніяких правових обґрунтувань для того, щоб керувати цим регіоном.

Звернувшись до історії питання, він поінформував, що наприкінці 1944 р. НКВС організував русинську Комуністичну партію, яка через п’ять днів скликала всезакарпатські збори національних комітетів. Ці комітети „під диктування НКВС” проголосили приєднання закарпатської Русі до України. Це відбулося 26 листопада 1944 р. „Хто зможе визнати це діяння всерйоз? Ніхто. Ці збори пройшли в момент військових подій. Ніякий плебісцит у військовий час не визнається дійсним. Цивільні права русинів були призупинені. На території Підкарпаття знаходилися війська. Тому даний з’їзд був незаконний від самого початку”, – сказав Д. Сидор. За його словами, Україна не ратифікувала жодного документа, який підтвердив би приєднання підкарпатської Русі до України.

Російські науковці, які взяли участь у семінарі „Підкарпатські русини і Росія”, загалом підтримали позицію представників русинських політичних організацій. Так, експерт Інституту слов’янознавства РАН М. Досталь вважає, що „владі України, узявши курс на створення унітарної держави, жорстко пригнічують прояви національної самосвідомості русинів Закарпаття”. „у Закарпатті на сьогоднішній день налічується, за різними оцінками, близько 650–850 тисяч русинів, що становить приблизно 65–70 % місцевого населення. Таким чином, цей край може законно претендувати на автономний статус, за що на Всеукраїнському референдумі в грудні 1991 року висловилося 78 % населення. Але цей статус дотепер не був наданий русинам українськими властями. І це при тому, що 22 країни вже визнали право русинів називатися окремим народом. Це не зроблено тільки в Україні, хоча приблизно 93 % населення краю в 1991 р. голосували за самостійність України”, – сказала М. Досталь.

„Русинам доводиться боротися за свої конституційні права, оскільки в статті 11 Конституції України зафіксована пошана до прав національних меншин, і вона визнається для поляків, євреїв, румун, кримських татар і інших народів. І лише русинам відмовлено в цьому статусі. Їх визнають тільки за українську етнічну групу”, – відзначила історик.

„Власті України, узявши курс на створення унітарної держави з єдиною українською мовою, жорстко протистоять не тільки російськомовним регіонам, але і русинському Закарпаттю, боячись створити прецедент сепаратизму, що веде, на їхню думку, до розпаду країни. Але це небажання знайти необхідний консенсус з регіонами призводить до перманентної політичної кризи, яку ми сьогодні і спостерігаємо”, – вважає М. Досталь.

„Упертість Києва в невизнанні русинства пов’язана з тим, що, борючись за права свого народу, русини борються за дві речі, дуже небезпечні для української державності”, – заявив на цьому історико-культурологічному семінарі експерт Інституту слов’янознавства РАН О. Неменський.

„Фактично вони борються за зміну державного устрою України – з унітарного на федеративний. Русинська проблема є наріжним каменем для державного розвитку України, і, в умовах піднесення неукраїнської самосвідомості у сході і півдні країни, що почалося, боротьба нинішньої влади з русинством повинна природним чином постійно посилюватися”, – стверджує О. Неменський.

На думку експерта, русинський національний рух також прагне широкої громадської презентації принципово іншого типу східнослов’янської самосвідомості, що підриває всю систему самообґрунтування української моделі.

За словами О. Неменського, популяризація трискладової системи національної самоідентифікації типу „слов’янин-росіянин-великорос” або „слов’янин-росіянин-русин” здатна послужити, крім іншого, „подоланню ідентифікаційного вакууму на півдні і сході України, багато в чому пов’язаного з введеними у свідомість помилковими альтернативами типу „або ти росіянин, або українець”.

Також у грудні 2007 р. Закарпатська облрада мала затвердити прапор області (Закарпаття – єдиний регіон в Україні, який не має свого прапора). Попереднє обговорення цього питання, у якому активну участь брали і представники закарпатських русинів, викликало значний резонанс у краї.

12 грудня в Ужгороді відбулося спільне засідання постійної депутатської Комісії з питань освіти, науки, культури, духовності, молодіжної політики, фізичної культури і спорту, національних меншин та інформаційної політики і конкурсної експертної групи з розгляду проектів прапора Закарпатської області.

Із поданих 50-ти варіантів учасники засідання рекомендували винести на розгляд сесії обласної ради два проекти прапора Закарпатської області: синьо-жовтий, розділений білим хрестом із зображенням герба з ведмедем – авторства Закарпатського художнього інституту та триколірний – синьо-біло-червоний із гербом краю – теж з ведмедем – поданий Народною радою русинів Закарпаття.

Однак конкурсна експертна група з розгляду проектів прапора Закарпатської області висловила за надання переваги варіанту Закарпатського художнього інституту.

„Закарпатська влада підтримала проект синьо-жовтого прапора, щоб плюнути русинам в обличчя”, – заявив з цього приводу депутат Закарпатської облради, русин Є. Жупан.

З приводу варіанта, поданого русинами, депутат зазначив: „Нам не треба „пришивати” проросійськість. Чому не кажуть, що ми французи? Це ж кольори не лише Росії, а й Франції, і багатьох інших держав”.

Русини аргументують свою позицію тим, що їхній варіант якнайкраще задовольняє бажання багатьох нацменшин краю: „Синій, білий, червоний – наші традиційні кольори, що зустрічаються у символіці представників усіх народів, які живуть в області: росіян, угорців, словаків, чехів, вірменів та інших”, – пояснює член Всесвітнього союзу русинів М. Алмашій і додає, що „історично на Закарпатті переважав червоний, а не синьо-жовтий колір, який натомість прийшов з Австрії”.

У свою чергу представники Закарпатського художнього інституту категорично проти того, щоб прапор національних меншин, про яких говорять їхні опоненти, став прапором більшості, якою за останнім переписом є українці. П. Федака, заступник директора Закарпатського краєзнавчого музею, стверджує, що синьо-жовтий колір у прапорництві Закарпаття згадується з 1709 р. „Це і кольори прапора першої хвилі еміграції русинів до Америки. 1919 року з’їзд русинів пройшов також під синьо-жовтою фаною, – поінформував П. Федака. – З 18 століття до 20-х років 20 століття узагалі не було іншого прапора на Закарпатті, окрім синьо-жовтого”.

Проректор Закарпатського художнього інституту М. Приймич, крім іншого, посилається на часи Карпатської України, коли був прийнятий синьо-жовтий прапор: „Це єдиний прапор, на який спромоглася громадськість Закарпаття, прийнятий політичною волею”.

Небайдужими до цього питання залишилися і українські організації націонал-демократичного спрямування. Зокрема, партія „Собор” звернулася до Президента В. Ющенка з вимогою не допустити появи російського „трикоlorу” на Закарпатті.

У відповідному зверненні зазначається, що депутатському корпусові намагаються нав’язати проект, на якому зображення історичного герба краю – ведмеда – опиняється на тлі барв російського „трикоlorу”.

УРП „Собор” звертає увагу на те, що ці барви побутували на Закарпатті у 20-ті роки минулого століття під впливом представників білоемігрантського руху, які знайшли прихисток в Ужгороді й робили все можливе для того, щоб утвердити „російськість” краю. Натомість історичними барвами Закарпаття, зафіксованими у численних історичних джерелах, були синя й жовта.

УРП „Собор” застерігає: ухвалення „трикоlorу” стане ще однією поступкою в бік політичного русинства, яке має на меті створити в краї штучну націю „русинів” і в перспективі відірвати Закарпаття від України. Партія закликала всі національно-демократичні сили стати на перешкоді здійснення цих планів. Партія окремо звернулася до глави Секретаріату Президента України В. Балогі з вимогою використати свій вплив в області з метою не допустити ухвалення антиукраїнського рішення.

Бюро Ужгородської міської організації „ВО „Батьківщина” також „рішуче протестує проти спроб деяких організацій сепаратистського спрямування пролобіювати кольори російського „триколову” як основу прапора Закарпатської області”.

Зокрема, депутат Закарпатської обласної ради, голова Ужгородської міської організації „ВО „Батьківщина” В. Гнатків закликав депутатів облради підтримати історичний синьо-жовтий прапор як символ невід’ємності Закарпатського краю в складі України.

Закарпатська облрада мала ухвалити рішення щодо прапора області 27 грудня, проте „через антагоністичні позиції партійних фракцій облради” розгляд цього питання було перенесено на невизначений термін.

Як інформують оглядачі ЗМІ, на порядок денний винесли всього одну ухвалу, але і її не розглянули. Закарпатські законодавці повинні були затвердити прапор краю, але „питання набуло такої політичної напруги, що його знову побоялися розглядати”.

У цьому зв’язку згадується, що прапор Закарпатської області намагаються затвердити народні обранці вже третього скликання. Спроби депутатів двох попередніх скликань вирішити це питання „також супроводжувалися великими емоціями”.

Можна додати, що на сайті Закарпатської облради було розміщене опитування щодо цих варіантів прапорів. За макет першого стягу (триколову) віддало голоси 36 % осіб, за другий варіант (синьо-жовтий) – 59 %. І жоден варіант не підтримало 20 %.

Загалом найбільш радикально налаштовані представники закарпатських русинів, у разі невиконання їхніх вимог, заявляють про можливість повторення „косівського прецеденту” у Закарпатській області. Проте навіть їхні симпатки ставляться до імовірності цього досить скептично. Так, директор Інституту слов’янознавства РАН К. Никифоров у інтерв’ю „IA REGNUM” зазначив: „Я не думаю, що русини Закарпаття настільки консолідовані, щоб у їхньому випадку могла йти мова про повторення „косовського прецеденту”, але претендувати на статус культурної автономії в рамках України у них є всі підстави”.

Проблеми інформатизації

Матеріали Міжнародної наукової конференції
„Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках”

О. Порхун, мол. наук. співроб. НБУВ

Пошукові системи та засоби обробки інформації в підготовці інформаційно-аналітичних продуктів наукових бібліотек

Сьогодні в умовах бурхливого розвитку інформатики та інформаційних технологій важливу роль у розвитку бібліотечного інформаційного виробництва відіграє використання Інтернет. Застосування технологій

всесвітньої інформаційно-комунікаційної мережі відкриває перед бібліотекою широкі можливості для формування інформаційно-аналітичних продуктів. Однак, за рахунок експоненційного зростання обсягів Інтернету, виникає ряд проблем при використанні ресурсів мережі.

За останні роки обсяги інформації в інтернет-мережі досягли таких меж, що ручна навігація значною частиною гіпертекстових посилань виявляється неможливою. Виникає потреба в розробці ефективних методів дослідження ресурсів.

Основні протоколи, що використовуються в Інтернеті, не забезпечені достатніми функціями пошуку. Широко розповсюджений протокол НТТР забезпечує ефективні результати лише стосовно навігації, що розглядається як засіб перегляду сторінок, але не для їх пошуку. Те ж саме стосується і протоколу FTP, який є навіть більш примітивний, ніж НТТР. Із швидким зростанням інформації, доступної в мережі, навігаційні методи перегляду швидко досягають межі їх функціональних можливостей. Потрібну інформацію вже неможливо одержати відразу, через наявність у мережі мільярдів документів, що надаються користувачам Інтернету, до того ж сьогодні їх кількість зростає відповідно експоненційній залежності. Кількість змін, яким підлягає інформація, досить значна, і важливо, що вони відбуваються за короткий проміжок часу. Тому основна проблема полягає в тому, що єдиної повної функціональної системи відновлення та занесення подібного обсягу інформації, одночасно доступного всім користувачам Інтернету, ніколи не було. Для того щоб структурувати інформацію, накопичену в мережі та забезпечити її користувачів зручними засобами пошуку необхідних їм даних, були створені пошукові системи.

Пошукові системи звичайно вміщують три компоненти:

- агент (павук або кроулер), який переміщується мережею та збирає інформацію;
- база даних, яка містить усю інформацію, яку відібрали агенти;
- пошуковий механізм, який використовують як інтерфейс для взаємодії з базою даних.

Засоби пошуку та структуризації, що називають пошуковими механізмами, використовуються для того, щоб допомогти людям знайти необхідну інформацію. Засоби пошуку типу агентів та роботів використовуються для збирання інформації про документи, що містяться в Інтернеті. Це спеціальні програми, що дають можливість здійснювати пошук інтернет-сторінок, зчитувати зміст гіпертекстових посилань на цих сторінках та автоматично індексувати знайдену інформацію для побудови бази даних. Кожен пошуковий механізм має власний набір правил, які визначають, як відбирати документи. Деякі слідуєть за кожним посиланням на кожній знайденій сторінці, а потім, у свою чергу, досліджують кожне посилання на кожній з нових сторінок тощо. Деякі ігнорують посилання, що вказують на графічні та звукові файли, файли мультиплікації; інші ігнорують посилання на ресурси типу баз даних WAIS; інші базуються на перегляді насамперед найбільш популярних сторінок.

Агенти – найбільш “інтелектуальні” з пошукових засобів. Вони можуть здійснювати пошук сайтів специфічної тематики та повертати списки сайтів, відсортованих за частотою їх відвідувань. Агенти можуть обробляти зміст документів та індексувати різні види інформації. Деякі, наприклад, індексують кожне окреме слово в документі, що зустрічається, у той час як інші – індексують лише найбільш важливі 100 слів у кожному, розмір документа та кількість слів, що він містить, назву, заголовки та підзаголовки тощо. Тип побудованого індексу визначає, який пошук може бути здійснений пошуковим механізмом та як отримана інформація буде інтерпретована. Агенти можуть також переміщуватись Інтернетом та знаходити інформацію, після чого повертати її в базу даних пошукового механізму. Адміністратори пошукових систем можуть визначити, які сайти або типи сайтів агенти повинні відвідати та проіндексувати.

Загальний пошук інформації в мережі здійснюють програми, відомі як “павуки”. Вони повідомляють про зміст знайденого документа, індексують його та витягають зміст підсумкової інформації. “Павуки” також переглядають заголовки, деякі посилання та посилають проіндексовану інформацію базі даних пошукового механізму.

Кроулери переглядають заголовки та повертають лише перше посилання.

Роботи можуть бути запрограмовані так, щоб переходити різними посиланнями різного рівня вкладеності, виконувати індексацію та навіть перевіряти посилання в документі. Їх недоліком є те, що вони можуть зациклюватися при переміщенні посиланнями, тому їм потрібні значні ресурси мережі. Однак існують методи, призначені для того, щоб заборонити роботам пошук сайтами, власники яких не бажають, щоб вони були проіндексовані.

Користувач може конкретизувати критерій пошуку інформації, яка йому необхідна, заповнюючи спеціальну форму на сторінці пошукової системи. Критерії у формі пошуку повинні відповідати критеріям, що використовуються агентами при індексації інформації, яку вони знайшли при переміщенні мережею.

База даних здійснює пошук за предметом запиту, що базується на інформації, зазначеній у заповненій формі, та виводить відповідні документи. Для того щоб визначити порядок, у якому буде представлений список знайдених документів, база даних застосовує алгоритми ранжування. В ідеальному випадку, документи, найбільш релевантні запиту користувача, будуть розміщуватися першими в списку. Різні пошукові системи використовують різні алгоритми ранжування, однак основні принципи визначення релевантності такі:

Кількість слів запиту в текстовому змісті документау (тобто в html-кодi).

Теги, у яких ці слова розташовуються.

Місце розташування вказаних слів для пошуку в документі.

Питома вага слів, щодо яких визначається релевантність у загальній кількості слів документа.

Дані принципи застосовують усі пошукові системи. Деякі, такі як AltaVista, HotBot, керуються додатковими критеріями при ранжуванні знайдених документів. Серед них визначаються такі:

Час – як довго сторінка знаходиться в базі пошукового серверу.

Якщо сайт існує досить довго, інтуїтивно впливає висновок, що його власник досить досвідчений у даній темі, а отже, дана інформація може виявитися корисною для користувача.

Індекс цитування – як багато посилань на дану сторінку зроблено з інших сторінок, зареєстрованих у базі пошукової системи.

Отже, база даних виводить відсортований таким чином список документів із HTML та повертає його користувачу, що зробив запит. Різні пошукові механізми вибирають різні способи виводу отриманого списку – деякі видають лише посилання; інші виводять посилання з першими декількома реченнями, що містяться в документі або заголовок документа разом з посиланням.

Порівняльний аналіз наявних пошукових систем

Lycos. У Lycos використовується такий механізм індексації:

- слова в <title> заголовку HTML-сторінки мають вищий пріоритет;
- слова на початку сторінки;
- слова в посиланнях;
- якщо в його базі індексу є сайти, посилання з яких вказує на індексуєчий документ, – релевантність цього документа зростає.

Як і більшість систем, Lycos дає можливість використовувати простий запит та гнучкий метод пошуку. У простому запиті як пошуковий критерій вводиться речення природною мовою, після чого Lycos робить нормалізацію запиту, видаляючи з нього так звані stop-слова, і лише після цього починає його виконувати. Майже відразу видається інформація про кількість документів на кожне слово, а пізніше і список посилань на формально релевантні документи. У списку поряд з кожним документом вказується його ступінь близькості запиту, кількість слів із запиту, що потрапили в документ, та оцінка ступеня близькості, що може бути більше або менше формально обчисленої. Для побудови розширеної форми запиту, Lycos дає можливість через систему “Меню” використовувати логічні оператори.

Таким чином, Lycos належить до системи з мовою запитів типу Like this, але спостерігається його розширення й на інші способи організації пошуку.

AltaVista. Індексування в цій системі здійснюється за допомогою робота. При цьому робот має такі пріоритети:

- слова, що містяться в тезі <title>, мають найвищий пріоритет;
- ключові фрази в <Meta> тегах;
- ключові фрази, що містяться на початку сторінки;
- ключові фрази в ALT-посиланнях;
- ключові фрази за кількістю входжень\ присутності слів\ фраз.

Найбільш цікава можливість AltaVista – це розширений пошук. На відміну від багатьох інших систем AltaVista підтримує унарний оператор NOT. Крім того, дана система використовує ще й оператор NEAR, що реалізує можливість контекстного пошуку, у випадку коли терміни повинні розташовуватися поруч

у тексті документа. AltaVista дозволяє пошук за ключовими фразами, при цьому вона має досить великий фразеологічний словник. При пошуку в AltaVista є можливість задати ім'я поля, де повинно зустрітися слово: гіпертекстове посилання, applet, назва образу, заголовок та ряд інших полів. Ранжування застосовується як при простому пошуку, так і при розширеному запиті. AltaVista відносять до системи з розширеним булевим пошуком.

Yahoo. Дана система пошуку з'явилася в мережі однією з перших, і сьогодні Yahoo співпрацює з багатьма виробниками засобів інформаційного пошуку, а на різних її серверах використовується різне програмне забезпечення.

Мова Yahoo досить проста: всі слова, що задаються в критерії пошуку, з'єднуються зв'язкою AND або OR. При виводі не вказується ступінь відповідності документів запиту, а лише виділяються слова із запиту, що зустрічаються в документі. При цьому не здійснюється нормалізація лексики та не проводиться аналіз на "загальні" слова. Ефективним пошук з використанням даної системи виявляється лише тоді, коли користувач знає, що в базі даних Yahoo інформація є напевно. Ранжування здійснюється за кількістю термінів запиту в документі. Yahoo належить до класу простих традиційних систем з обмеженими можливостями пошуку.

OpenText. Інформаційна система OpenText являє собою найкомерціалізований інформаційний продукт в Інтернеті. Всі його описи більш схожі на рекламу, ніж на інформативний посібник з роботи. У випадку розширеного пошуку система дозволяє використання логічних операторів, однак розмір запиту обмежений трьома термінами або фразами. При видачі результатів повідомляється ступінь відповідності документа запиту та розмір документа. Система дає можливість також поліпшити отримані результати шляхом застосування традиційного булевого пошуку.

Infoseek. У цій системі індекс створює робот, але він індексує не весь сайт, а лише зазначену сторінку. При цьому роботу надаються такі пріоритети:

- слова в заголовку <title> мають найвищий пріоритет;
- слова в тегах keywords, description і частота входжень/повторень у самому тексті;
- допускає до 1024 символів для тега keywords, 200 символів для тега description;
- якщо теги не використовувалися, індексує перші 200 слів на сторінці та використовує їх як опис.

Система Infoseek має достатньо розвинуту інформаційно-пошукову мову, що дає змогу не просто вказувати, які терміни повинні зустрічатися в документах, але й своєрідно зважувати їх. Досягається це за допомогою спеціальних знаків "+" – термін зобов'язаний бути в документі, і "-" – термін повинен бути відсутнім в документі. Крім того, Infoseek дає можливість здійснювати контекстний пошук. Також при задаванні критерія пошуку можна вказати, що деякі слова повинні спільно зустрічатися не лише в одному документі, а навіть в окремому параграфі або заголовку. Існує можливість задавання ключових фраз, враховуючи навіть порядок слів. Ранжирування при

виводі здійснюється за кількістю термінів запиту в документі, за кількістю фраз запиту, за винятком загальних слів. Усі ці фактори використовуються як вкладені процедури. Таким чином, Infoseek належить до традиційних систем з можливістю зважування термінів при пошуку.

WAIS. WAIS є однією з найбільш витончених пошукових систем Інтернет. У ній не реалізовані лише пошук за нечіткими множинами та ймовірносний пошук. На відміну від багатьох пошукових систем WAIS дає можливість будувати не лише вкладені бульові запити, обчислювати формальну релевантність за різним ступенем близькості, зважувати терміни запиту та документа, але й здійснювати корекцію запиту за релевантністю. Система також дає змогу використовувати скорочення термінів, розбиття документів на поля та введення розподілених індексів.

Проблема автоматизованої навігації мережею в умовах швидкого зростання обсягів інтернет-ресурсів спонукала дослідників Інтернету до розробки нової програмної системи під назвою «Робот». Веб-робот – це програма, що переміщується гіпертекстовою структурою мережі, робить запит документа та рекурсивно повертає всі документи, на які даний документ посилається. Ці програми також іноді називають “павуками” або “мандрівниками”. Роботи реалізовані як проста програмна система, що робить запити інформації із віддалених ділянок Інтернету, використовуючи стандартні мережеві протоколи.

Роботи можуть використовуватися для виконання таких завдань як статистичний аналіз, обслуговування гіпертекстів, дослідження ресурсів або задзеркалювання сторінок.

Однією із головних проблем у підтримці гіпертекстової структури документів є те, що посилання на інші сторінки можуть виявитися «мертвими посиланнями» у випадку, коли сторінка переноситься на інший сервер або зовсім видаляється. На сьогодні не існує загального механізму, що зміг би повідомити обслуговуючий персонал сервера, на якому міститься документ із посиланнями на подібну сторінку, про те, що вона змінилася або взагалі вилучена. Робот типу MOMSPIDER, що перевіряє посилання, може допомогти автору документа у виявленні подібних «мертвих посилань», і також може бути використаний в обслуговуванні гіпертекстової структури. Також роботи можуть допомогти в підтримці змісту та самої структури, перевіряючи відповідний HTML-документ, його відповідність прийнятим правилам, регулярні модернізації тощо.

Задзеркалювання – це популярний механізм підтримки FTP-архівів. Дзеркало рекурсивно копіює повне дерево каталогів за FTP і потім регулярно робить запит на ті документи, що змінилися. Це дає змогу розподілити завантаження між декількома серверами, успішно вирішити проблеми з відмовленнями серверу та забезпечити більш швидкий та більш дешевий локальний доступ, у тому числі і автономний доступ до архівів. У мережі Інтернет задзеркалювання може бути здійснене за допомогою роботів. Однак на сьогодні не існує таких програм, які б вирішували це завдання. Зокрема, існує кілька роботів, що відновлюють піддерево сторінок і зберігають його на

локальному сервері, але вони не мають засобів для відновлення тих сторінок, що змінилися. Із врахуванням необхідності розв'язання поставленого завдання, очікується, що в майбутньому засоби задзеркалювання будуть розвиватися належним чином.

Важливим завданням, яке вирішене із застосуванням роботів, є дослідження ресурсів. Існує кілька роботів, що збирають інформацію в Інтернеті та передають отримані результати бази даних. Це означає, що користувач, який раніше покладався виключно на ручну навігацію в інтернет-мережі, тепер може об'єднати пошук з переглядом сторінок для знаходження потрібної йому інформації. Навіть якщо база даних не містить потрібної інформації, велика ймовірність того, що в результаті цього пошуку буде знайдено чимало посилань на сторінки, які, у свою чергу, можуть посилатися на предмет його пошуку. Перевагою такого методу є те, що ці бази даних можуть автоматично оновлюватися за певний період часу так, щоб “мертві посилання” в базі даних були виявлені та вилучені, на відміну від обробки документів вручну, коли перевірка часто є спонтанною та неповною.

Збільшення кількості та обсягу електронних документів, які потребують оброблення, зростання потоку електронних листів, що необхідно переглянути, вимагають створення відповідних програмних систем. Для документів це, в основному, завдання пошуку за змістом в повнотекстових базах систем документообігу, для пошти – завдання виділення істотних повідомлень з потоку вхідної пошти та блокування небажаних повідомлень – спаму.

Однак засоби контекстного пошуку за входженням слів у документ, які вже стали традиційними, представлені, зокрема, пошуковими машинами в Інтернеті, часто не забезпечують адекватного вибору інформації за запитом користувача. Іноді користувач не знає точно, яку саме інформацію він хотів би одержати, маючи лише загальне уявлення про сферу своїх інтересів. Основна проблема полягає в складності точного формулювання запиту, формалізування способу підбору ключових слів, які передбачається шукати в документах. Найчастіше при запиті потрібної інформації за ключовими словами як результат видається список із сотень тисяч документів, які містять дані ключові слова. Постає необхідність у класифікації знайденого матеріалу, наприклад, за тематичними групами, які відображають основні події та розробки в досліджуваній сфері.

Для того щоб допомогти у вирішенні вказаних проблем, розробляються технології, які призначені для автоматичного аналізу змісту текстових документів та виявлення основних смислових одиниць, робота з якими повинна полегшити процеси візуалізації та пошуку інформації.

Сьогодні значна увага у світі надається дослідженням у сфері комп'ютерної лінгвістики. Досліджуються задачі синтаксичного та семантичного аналізу, створюються онтологічні довідники (Wordnet, CYC), системи автоматичної обробки текстових електронних документів.

Завдання захисту від спаму набуває останнім часом особливого значення. Серед проблем, які спричиняє спам, є ризик загубити істотне повідомлення в

потоці непотрібної інформації. Крім того, великі обсяги спаму спричиняють перевантаження мережі, заважаючи нормальному функціонуванню Інтернету.

Для вирішення цієї проблеми розробляються технології, що вміщують у собі компоненти, необхідні для створення різноманітних систем автоматичної обробки електронних повідомлень.

Такі технології базуються на розробці лінгвістичних баз даних, які вміщують у собі морфолексичну, онтологічно-словникову базу даних та алгоритми, які працюють з цими базами.

Морфолексична база даних містить інформацію про слова та їх граматичні ознаки (рід, число, відмінок тощо).

Онтологічно-словникова база містить інформацію про концепти (поняття) мови, зв'язки концептів зі словами мови та зв'язки між концептами (синонімія, антонімія, гіперо-, гіпонімія).

Перше завдання, яке постає перед розробником системи обробки текстів, – це створення словникової бази. Спочатку перед застосуванням відповідних алгоритмів оброблення тексту необхідно розділити текст на слова та визначити основні характеристики кожного слова.

Морфолексична база даних, в основному використовується при розбитті тексту на речення та речення на слова; визначаються лексеми та їх граматичні характеристики. Для цього проводиться визначення основ слів. Після цього з метою визначення їх граматичних характеристик виконується аналіз флексій слів.

Іншою фундаментальною компонентою системи обробки текстів є онтологічно-словникова база даних та комплекс алгоритмів, що працюють з цією базою.

Онтологічна база є основою семантичного аналізу. У ній містяться знання про представлення світу за допомогою понять природної мови (концептів) та зв'язків між ними.

Актуальним та важливим завданням у сфері обробки текстових масивів є інтелектуальне реферування електронних документів. Інтелектуальна обробка текстів, зокрема реферування, – це обробка, яка спирається на змістовні елементи тексту та використовує якомога більше знань про природну мову.

Саме застосування семантичного аналізу до вирішення завдань реферування дає змогу отримати реферати текстів зі збереженням повноцінного змісту.

Основою семантичного аналізу виступає онтологічно-словникова база. Ряд алгоритмів, що використовуються для роботи з даною базою, включають автоматичне визначення: концептів за словами в тексті, тематичної належності слів та понять тексту та тексту в цілому, змістовної близькості слів та понять.

Важливим завданням комп'ютерного оброблення текстів є семантична фільтрація текстових документів. Одним з найбільш перспективних напрямів у вирішенні даної проблеми також є застосування саме технології семантичного аналізу на базі онтологічних баз знань. При цьому досягається найкраща якість смислової обробки текстів. Система семантичної-контекстної фільтрації текстових документів дає можливість користувачу при пошуку необхідної

інформації задавати тематику текстів, яка його цікавить. Система аналізує текстові файли, визначає, чи належить той чи інший файл заданій тематиці, повідомляючи користувача про результати роботи та звертаючи його увагу на документи, що відповідають його інтересам.

При розробці даної системи використовують принцип контекстного аналізу, який полягає в тому, що вміст файлів аналізується не на наявність ключових слів, що задає користувач, а на знаходження в тексті смислових концептів, що позначаються цими словами, а також на знаходження в документі семантичних сусідів, тобто концептів, які є семантично близькими до заданих. Саме цей принцип аналізу із застосуванням семантичного контексту робить обробку текстів ефективною.

Система семантичної фільтрації документів може застосовуватись для вирішення проблем перехоплення інформації з мережевого потоку. Зокрема, вона може стати базовою платформою для побудови спеціалізованих засобів:

- мережевих та протокольних аналізаторів;
- програм моніторингу мережі;
- засобів збору трафіка;
- систем виявлення мережевих атак;
- мережевих сканерів;
- систем захисту (файрволів);
- аналізу інформації, якою обмінюються користувачі мережі, з метою збору статистичних даних;
- розподілу доступу до мережевих ресурсів користувачів різних категорій;
- аналізу роботи мережевих програмних засобів на етапі їх розробки та впровадження.

Розвиток нових технологій у сфері оброблення інформації вимагає вирішення ряду завдань оброблення текстових масивів. Так, розвиток сховищ даних робить актуальними завдання отримання інформації та формування коректно побудованих текстових документів. Використання інтернет-ресурсів вимагає створення засобів повнотекстового пошуку, автоматичної класифікації та вищеописаних автоматичних систем обробки електронних документів. Вирішення цих проблем дасть змогу забезпечити ефективність та перспективу використання технологій Інтернет при формуванні інформаційної продукції бібліотеки.

Література

1. Павел Храмцов. “Поиск и навигация в Internet”// <http://www.osp.ru/cw/1996/20/31.htm>
2. Анисимов А. В., Марченко А. А. Система обработки текстов на естественном языке // Искусственный интеллект. – 2002. – № 4.
3. Суцанская Н. Ф. Программный препроцессор для естественных языковых интерфейсов // Автореф. дисс. к.т.н. – К.: РИО ИК, 1989.
4. Мельчук И. А. Опыт теории лингвистических моделей типа «Смыслу Текст». – М., 1974.

До уваги держслужбовця

О. Карплюк, голов. бібліограф

Нові надходження до НБУВ

Другов О. О. Фінансова система інвестиційного забезпечення регіонального розвитку економіки: Монографія / О. О. Другов; Наук. ред. П. Ю. Бєленький; Нац. банк України. Ун-т банк. справи; Львів. ін-т банк. справи. – К., 2007. – 151 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 143–151.

ВА 689407

Здійснено системний аналіз сучасних теорій, які обґрунтовують основні положення інвестиційної діяльності, принципи та механізми регіонального розвитку економіки держави, регулювання фінансової системи та безпосередньо фінансових потоків. Проведено аналіз сучасного стану фінансування регіональної інвестиційної діяльності в Україні. На основі аналізу теорій, результатів дослідження сучасного стану, оцінювання зарубіжного досвіду та можливостей його застосування в Україні, наведено рекомендації щодо шляхів, принципів та механізмів удосконалення фінансової системи інвестиційного забезпечення регіонального розвитку економіки.

Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Іст.-бібліогр. дослідж.: У 2 т. / К. Курилишин; НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Від. україніки. Від-ня “НДЦ періодики”. – Л., 2007.

Т. 1: А – М. – 640 с.

Т. 2: Н – Я. – 592 с.

В 350146

Досліджено українську легальну пресу періоду німецької окупації (1939–1944 рр.) як цілісне і самостійне явище, вивчено її вплив на формування національної самосвідомості, суспільне й економічне життя українців на окупованих територіях (Генеральна Губернія, Закарпаття, Райхскомісаріат Україна, Трансністрія). Розглянуто специфіку розвитку та функціонування преси, історіографію, джерельну базу дослідження. Видання містить покажчики: іменний, редакторів і видавців, хронологічний та місць видань.

Рев’юк Н. В. Іпотека як господарсько-правова конструкція залучення інвестицій в економіку: теорія та практика її застосування / Н. В. Рев’юк;

НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж.; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Х.: ТОВ “Кроссруд”, 2007. – 171 с. – Бібліогр.: с. 152–165.

ВА 689741

У монографії представлено результати дослідження іпотеки як господарсько-правової конструкції залучення інвестицій в економіку, яка скріплює в один економіко-правовий вузол господарсько-виробничі й організаційно-господарські відносини та передбачає використання суб'єктами господарювання матеріальних активів з метою отримання джерела фінансового капіталу (інвестицій). Дослідження базується на судовій практиці господарських судів України та використовує досвід зарубіжних країн.

Сільське господарство України = Agriculture of Ukraine: Стат. зб. 2006 / Держ. ком. статистики України; За ред. Ю. М. Остапчука. – К., 2007. – 367 с.

Ж 72783

Висвітлено інформацію про соціально-економічний стан сільського господарства в Україні та її регіонах за 1990–2006 рр. Наведено дані про місце сільського господарства в структурі галузей економіки, чисельності працюючих, вартості основних фондів, обсягів капітальних вкладень та іноземних інвестицій. Відображено показники, що характеризують ресурсні можливості галузі сільського господарства, обсяги та ефективність виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції, проведення реформування та інше. Окремим розділом виділено основні показники розвитку сільського господарства порівняно з іншими країнами. Тексти у виданні подано двома мовами: українською й англійською, ілюстровано діаграмами та графіками.

Чупіс А. В. Земельна іпотека / А. В. Чупіс, М. М. Геєнко. – Суми: Довкілля, 2007. – 314 с.: табл. – Бібліогр.: с. 247–266.

ВА 689400

Досліджується питання сутності земельної іпотеки та земельного іпотечного кредиту. Розглянуто світовий досвід організації земельного іпотечного кредитування та розвиток іпотечного кредитування в Україні в кінці XIX – початку XX ст. Проведено аналіз передумов формування національної системи іпотечного кредитування. Розроблено концептуальні основи створення організаційно-економічного механізму земельного іпотечного кредитування. Запропоновано систему інструментів і технологій земельного іпотечного кредитування та підходи щодо оцінки економічної ефективності кредитування під заставу земельної власності.

Шевченківські лауреати, 1962–2007: Енцикл. довід. / Авт.-упоряд. М. Г. Лабінський; Вступ. сл.: І. М. Дзюби, Р. М. Лубківського. – 2-ге вид., змін. і доповн. – К.: Криниця, 2007. – 765 с.: фотоіл.

АО 266105

У довіднику подано короткі біографічні відомості про лауреатів Національної премії ім. Тараса Шевченка, яких 566 персоналій та вісім колективів. Зазначено фах, навчальний заклад, у якому діяч здобув освіту, подано перелік основних місць творчої діяльності, а також мистецькі та літературні твори, зазначено провідні ролі в театрі й кіно, архітектурні споруди. Статті про колективних лауреатів (архітекторів, науковців, театральних і кінодіячів) окреслюють творчий внесок кожного зі співавторів. У матеріалах про хори та капели висвітлено історію створення та творчу діяльність цих колективів. Наведено почесні звання, яких удостоєні митці. До багатьох статей додається бібліографія про творчість. Книгу проілюстровано фотопортретами Шевченківських лауреатів. У кінці книги представлено ряд законодавчих документів щодо діяльності Комітету з Національної премії ім. Тараса Шевченка.

**О. Карплюк, голов. бібліограф
Н. Моїсеєнко, наук. співроб.**

Бій під Крутами 29 січня 1918 р.

Бібліографія 1918–2008 рр. (фонди НБУВ)

**Подвиг під Крутами в документах,
дослідженнях та спогадах**

1. Барбон М. Не дамо забути тих, хто загинув за ідею самостійності України / М. Барбон // Самост. Україна. – 1998. – Ч. 1. – С. 11–14.

Ж 14743

2. Бій відлунав...: На відзначення 89-ї роковини трагедії під Крутами / [Упоряд.-ред. В. О. Рог]. – Чернігів: Від. у справах преси та інформації: [РВК «Деснян. правда»], 2006. – 95 с.

ВА 681618

3. Божко О. Крути в документальних свідченнях / О. Божко // Київ. старовина. – 1996. – № 2/3. – С. 47–55.

Ж 14441

4. Булах Г. Крути – наша трагедія і перемога / Г. Булах // “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998): Зб. матеріалів та док. – К., 1998. – С. 235–239.

Вс 32969

5. Верига В. Бій під Крутами / В. Верига // Самост. Україна. – 2003. – Ч. 1. – С. 3–6.

Ж 14743

6. Гайдук В. І героїзм, і трагедія під Крутами / В. Гайдук // Самост. Україна. – 1992. – № 8. – С. 6.

Ж 14743

7. Герої Крут: Лицар. подвиг юних українців 29 січ. 1918 р. / Упоряд. І. Ільєнко. – Дрогобич: Відродж., 1995. – 348 с.: іл.

ВА 566052

8. Глембоцька А. Крути, Крути – смолоскип у майбутнє...: Україна відзначила 80-ту річницю битви під Крутами (січ. 1918 р.) / А. Глембоцька // Наука і сусп-во. – 1998. – № 1/2. – С. 18–22.

Ж 26494

9. Гончаренко А. Бій під Крутами: [Опис учасника бою (січ. 1918 р.), командира курія Перш. юнац. військ. шк. ім. гетьмана Б. Хмельницького А. Гончаренка (1890–1980); Передрук з журн. “За державність” Укр. воєн.-іст. т-ва у Варшаві, 1938 р.; Отримано від майора армії США П. Содоля] / А. Гончаренко // Україна. – 1994. – № 4. – С. 10–13.

Жс 22447

10. Гримич Г. М. Трагедія Крутів і виховання молоді в українській державі / Г. М. Гримич // Відродження української державності: проблеми історії та культури: Матеріали Міжнар. наук. конф., 13–16 трав. 1996 р., Одеса. – О., 1996. – Ч. 1. – С. 234–235.

В 340807/1

11. Дорожинський П. В пошану героям Крут: (Слово, яке мало бути виголош. 29 січ. 1998 р. біля ст. Крути / П. Дорожинський // Самост. Україна. – К., 1998. – № 2. – С. 34.

Ж 14743

12. Дорошенко Д. Пам’яті тих, що полягли під Крутами / Д. Дорошенко // Давний Р. (Дашкевич Р.) Про Січових Стрільців. – Відень, 1921. – С. 73–79.

УНД № 326 (комп. 2)

13. Загоронюк Л. Подвиг і трагедія Крутів / Л. Загоронюк // Військо України. – 2000. – № 1/2. – С. 42.

Ж 14517

14. Зарицький В. Крутянська подія / В. Зарицький; Фондація ім. О. Ольжича. – 2-ге вид. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 78 с.

ВА 603651

15. Збараський С. Крути / С. Збараський // Літопис Червоної Калини. – 1996. – Т. 1, № 1/6. – С. 387–394.

Ж 14399

16. Збараський С. Крути / С. Збараський. – Мюнхен: Шлях молоді, 1958. – 104 с.

Зал україніки: ТЗ(4 Укр)612 З-411

17. Збараський С. Крути: У 40-річчя Великого чину, 29-го січ. 1918– 29-го січ. 1958 / С. Збараський. – Мюнхен; Нью-Йорк: Шлях молоді, 1958. – 104 с.

Зал україніки: ТЗ(4Укр) З-41

18. Ільєнко І. Подзвін не змовкає: [Розд. із вступ. ст. до зб. “Герої Крут: Лицар. подвиг юних українців 29 січ. 1918 р.”] / І. Ільєнко // Дніпро. – 1996. – № 3/4. – С. 79–85.

Ж 22466

19. Каліберда Ю. Бій під Крутами за спогадами учасників / Ю. Каліберда // Історія в шк. України. – 1997. – № 3. – С. 8–10.

Ж 15624

20. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: Історіогр. нарис укр. державності доби нац.-визвол. змагань (1917–1921 рр.) / В. П. Капелюшний; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 607 с.

ВА 647264

21. Книш Г. М. Участь української молоді в бою під Крутами: до питання про склад учасників / Г. М. Книш // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – К., 1999. – Вип. 5. – С. 109–112.

В 342281/5

22. Книш Г. Н. Участь української студентської молоді в бою під Крутами: до питання про склад учасників / Г. Н. Книш, О. Б. Шляхов // Придніпр. наук. вісн. – Д., 1998. – № 62: Історія. – С. 17–20.

Ж 15354

23. Коваленко В. Крути / В. Коваленко // Самост. Україна. – К., 1998. – № 1. – С. 8–10.
Ж 14743
24. Коваленко О. “Ми рвали одвічнії пути...”: [Про крутян. події] / О. Коваленко // Київ. – 1994. – № 8/9. – С. 144–148.
Ж 14227
25. Коваленко В. Слава героям Крутів / В. Коваленко // Самост. Україна. – 1996. – Ч. 2. – С. 21–23.
Ж 14743
26. Косів М. В. Битва під Крутами: Іст. довідка / М. В. Косів // Косів М. В. Про Україну: Публіц. ст. та нариси. – Л., 1992. – С. 34–36.
ВА 543972
27. Крути // Енциклопедія українознавства. – Л., 1994. – Т. 3. – С. 1194–1195.
В 33909/3
28. Крути // Історія війн і збройних конфліктів в Україні: Енцикл. довід. / Авт.-упоряд.: О. І. Гуржій, В. В. Корнієнко, В. Д. Макаров, С. П. Мосов. – К., 2004. – С. 263–264.
ВА 663548
29. Крути // Українська мала енциклопедія: [В 4 т.]. – Буенос-Айрес, 1959. – [Т. 2: К–На]. – С. 776.
В 343066/2
30. Крути (бій під Крутами) // Довідник з історії України. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К., 2002. – С. 376–377.
ВС 36382
31. Крути. Бої за доступи до Києва // Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б. З. Якимович. – 4-те вид., змін. і допов. – Л., 1992. – С. 404–406.
Михайленко П. П. ВС70
32. Круты // Современная украинская энциклопедия. – Х., 2006. – Т. 7. – С. 227.
В 349170
33. Кузик В. Відлуння героїки Крутів / В. Кузик, М. Кузик // Нар. творчість та етнографія. – 2005. – № 1. – С. 90–91. – Бібліогр.: 1 назв.

Подано стислі історичні відомості про трагічні події доби українського руху за незалежність – бої з більшовицькими загонами під Крутами (невеликою залізничною станцією) наприкінці 1918 р. Наведено історичне свідчення про один з виступів О. Вертинського – виконання трагічної пісні “Баллада про мальчиків”, присвяченої цим подіям.

Ж 27482

34. Лиманець В. Крути: Відродження укр. стратегії / В. Лиманець // Табор. – Варшава, 1937. – № 33. – С. 6–12.

Ж УНД № 537

35. Лопушинський І. “Віддали життя герої за нашу свободу”: (До 80-річчя трагедії під Крутами) / І. Лопушинський // Дивослово. – 1997. – № 12. – С. 36–39.

Ж 28928

36. Лукашенко К. Червона калина на білому снігу / К. Лукашенко // Україна. – 1992. – № 3. – С. 10–11.

Жс 22447

37. Маланюк Є. Крути / Передне слово “На правдивих терезах: [Про спадщину Євгена Маланюка” Ольги Дзюб] / Є. Маланюк // Київ. – 1992. – № 6. – С. 111–121.

Ж 14227

38. Маланюк Є. Легендарний подвиг героїв Крут / Є. Маланюк // Нар. творчість та етнографія. – 2003. – № 1/2. – С. 50–58.

Відображено погляди автора щодо трагічної військової операції на залізничній станції Крути в 1918 р., що стала початком визвольної боротьби українців за свої національні права. Розкрито роль Січових Стрільців у становленні української особистості даного періоду.

Ж 27482

39. Одарченко П. Герої Крут / П. Одарченко // Одарченко П. Видатні українські діячі: Статті. Нариси. – К., 1999. – С. 219–225.

ВА 597508

40. Побігущий-Рен Є. Термопіли – Крути // Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів. Т. 2. – Мюнхен; Лондон, 1985. – Ч. 8, Гл. 13. – С. 221–228.

Зал україніки: ТЗ(9=Ук) П-417

41. Проценко О. Крути, або “мажор” трагізму української історії / О. Проценко, В. Чепенога // Молода нація. – 1996. – № 1. – С. 151–157.

Ж 69065

42. Рахманний Р. Бій під Крутами – обвинувачення Москві // Рахманний Р. Вогні самостійної України: Розмови з молодими. – Монреаль, 1978. – С. 48–51.
ВА 592439

43. Рахманний Р. Дві українські перемоги: Крути і Берестя 1918 року // Рахманний Р. Роздуми про Україну: Вибр. есеї та ст., 1945–1990. – К., 1997. – Розд. 3. – С. 244–246.
ВА 578962

44. Рудюк Д. Вічна пам'ять героям Крут / Д. Рудюк // Інформ. бюл. Укр. Правосл. Церкви Київ. Патріархату. – 1998. – № 1. – С. 4.
Ж 15353

45. СНП: Український Декляматор: Для молоді і старших / Зладив М. Кумка. – Вінніпег: Укр. голос, 1938. –

Т. 2, ч. 3: 1. На роковини Першого листопада. 2. На роковини самостійності й соборності України. 3. На роковини Крут. – 135 с.

В 344449

46. Солдатенко В. Крути: ще раз про історію, політику та кон'юнктуру / В. Солдатенко // Наук. зап. ін-ту політ. і етнонац. дослідж. – 2005. – Вип. 28. – С. 87–105.

Ж 69635

47. Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами: З публ. минулого: [Передрук з газ. “Нова Рада” від 24 берез. 1918 р.] / Л. Старицька-Черняхівська // Іст. календар. – 2003. – Вип. 9. – С. 83–85.

Ж 69229

48. Старицька-Черняхівська Л. Пам'яті юнаків-героїв, замордованих під Крутами: Сл. в часі похоронів героїв Крут, виголош. 19-го берез. 1918 р. в Києві // Рідна шк. – Нью-Йорк, 2000. – № 1. – С. 4–5.

Ж 15986

49. Старух Я. Від Полтави до Крутів / Я. Старух // Старух Я. Боротьба з Москвою. – [Б. м.], 1941. – С. 18–22.

РЛ № 5878

50. Сурікова Ю. Бій під Крутами та оцінка його учасниками подій / Ю. Сурікова // Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича, 11–12 груд. 1995 р., м. Київ. – К., 1996. – Ч. 2. – С. 506–528.

В 342004/2

51. Ткаченко І. “Їх подвиг – то клич господній, а не просто жертковий жест” / І. Ткаченко // Пам'ять століть. – 1998. – № 1. – С. 148–152.

Ж 15156

52. Ткаченко І. “Їх – юних сміливців лиш жменька була – із серцем зі сталі і духом з граніту”: [Про події січ. 1918 р. під Крутами] / І. Ткаченко // Визвол. шлях. – 2001. – № 1. – С. 63–80.

Ж 15065

53. Ткаченко І. “Кривавляться рани Крут...” / І. Ткаченко // Дзвін. – 2002. – № 1. – С. 120–127.

Ж 26476

54. Ткаченко І. «На кров’ю политім крутянським снігу в безсмертя вписалось геройське ім’я» / І. Ткаченко // Визвол. шлях. – 2002. – № 1. – С. 66–81; № 2. – С. 69–80.

Ж 15065

55. Фіголь А. Крути (15–ті роковини бою) / А. Фіголь // Будівничі НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Атанас Фіголь (1908–1993): Наук. зб. – К., 1998. – С. 194–205.

Зміст: До історії культу “Українських термopolітів”. – С. 194–198; Бібліографічні джерела до історії бою під Крутами. – С. 198–205.

ВА 586515

56. Чередниченко В. Крути / В. Чередниченко // Пошта і філателія України. – 1996. – № 1. – С. 14.

Ж 14782

57. Яремчук А. Немеркнучі Крути: [Ст. про те, що визначна сторінка укр. визвол. боротьби – бій під Крутами, стала достойною темою в укр. мистец., зокрема, образотв. Йдеться про триптих худож. Олесья Солов’я “Бій під Крутами”] / А. Яремчук // Укр. культура. – 2006. – № 5/6. – С. 24–25.

Ж 26021

Подвиг під Крутами в художній літературі

58. Антончик Л. Крути – наша слава, наша історія: Сцен. темат. заходу / Л. Антончик // Укр. культура. – 2004. – № 1. – С. 36 – 37. – (Історія).

Ж 26021

59. Вечір-реквієм “Спом’янімо славу Крутів” / Підгот. Г. Муращик // Джерела: Наук.-метод. вісн. – 1997. – № 3. – С. 37–41.

Ж 15278

60. Куць М. М. Крути: Поема, поезії, переклади / М. М. Куць. – К.: Вид-во Харитоненка, 2004. – 320 с.

АО 264042

61. Правдюк О. Крути в літературі і фольклорі: (До 75-річчя подвигу Київ. студ. куреня Січових Стрільців) / О. Правдюк // Нар. творчість та етнографія. – 1993. – № 1. – С. 11–19.

Ж 27482

62. Холодний М. Крути: Поема / М. Холодний. – Л., 2003. – 14 с.

Р 98526